

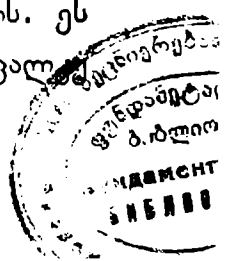
არხეოლოგიური მოგზაურობანი

და

უენიშვნანი

K 2096
2

თელავი. თელავის სობორო ანუ ირაკლი მეორის კარის ეკლესია აშენებულია ირაკლის მიერ 1758 წელს. ეკლესია ოთხკუთხედიანია, აგურით ნაშენი, სიგრძე აქვს 21 ადლი და 14 გოჯი, განი 13 ადლი და 13 გოჯი. უკან, დასავლეთის მხრით მიშენებული ოთახი ახალია, შესავალი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. თანჯარა 4 აქვს, ორ-ორი ჩრდილოეთით და სამხრით. საკურთხეველს 3 თანჯარა აქვს. ხელობა შენობისა მდარეა. წინეთ ეკლესიის კანკელი შემკობილი ყოფილა აბრე-შუმის ქსოვილზე დახატულის სურათებით, რომელნიც კათო-ლიკეთა მისიონერებს უძღვნიათ საქართველოს მეფისათვის (ირაკლისა თუ გიორგისთვის დაჭეშმარიტებით არ ვიცით). პირველ შეხედვითვე ეტყობა, რომ ეს სურათები კათოლიკე ნამუშევარი არის, სურათებში აღმოსავლეთის ჩვეულებრივი სახეები სრულებით არ შეგხვდებათ. ამას გარდა ქართული წარწერები, ეტყობა, მხატვარს მიბაძვით გადმოუღია ქართულის ნაწერიდან, მაგრამ ყველა ასო ისე ვერ გამოუყვანია, რო-გორც საჭირო იყო და ამიტომ არა ჩვეულებრივი სახის წარწე-რები გამოსულა. არ ვიცით, რისთვის დაუწუნებიათ ეს თა-ვისებური ისტორიული სურათები, მოუგლეჯიათ ისინი და ახალი კანკელი გაუკეთებიათ ეკლესიისთვის 1888 წელს. ეს ძველი იტალიანური ხელობის სურათები მე რომ ვნახე ცალ-

ინახებოდა ეკლესიაში და ტფილისის საეკლესიო მუზეუმის წევრთა სხდომაზე განვაცხადე სურვილი მუზეუმში გადმოეტანათ ეს ნაშთები, მაგრამ ვგონებ ჯერ არ ჩამოუტანიათ. მოგვყავს აქ წარწერები სურათებისა, რომელნიც მათ შინაარსს გვაჩვენებენ:

1) მოსემ იხილა მაყლოვანი, 2) დავით და კონსტანტინე, 3) დაბადებაჲ ქრისტეს. დიდება მალალთა შაღა დიდისა, 4) წმ. ანტონისა, 5) მაცხოვარი, 6) მთავარ ანგ. მიხაილ, 7) მიძინება ლთისმშობლისა, 8) წმ. ლუარსაბ, 9) დანიელ იხილა გამოკვეთილი, 10) წმიდისა მოციქულთა სწორისა ნინოსი, 11) ყდ წმიდა, 12) სამება, 13) ანდრია კრიტელისა, 14) ელისაბედ და მარიამის ხილვა, 15) ანგელოზები ეჩვენა მწყემსებს, 16) კვერთხი არონის აღმოცენებული, 17) ეგვიპტეს წასვლა, 18) ხარება, 19) წმ. ქეთევან, 20) წმ. მოწ. არჩილი, 21) ყდ წმიდა, 22) სერგია და ბაქოსი.

ეკლესიაში კედლებზე ჩამორიგებულია სურათები თორმეტთა მოციქულთა ახალი ხელობისა, როგორც ეხლანდელი კანკელი.

ძველ ნივთებთა შორის აქ ინახება:

I. ხატი ოქროსი მთავარ ანგელოზთა მიქელ და გაბრიელისა, 325 × 244 სანტიმეტრი, წარწერით: „მიქელ გაბრიელ. შუაში გამოხატულია მაცხოვარი. ხატს აწერია:

1. დიდო: მთერ ანგელოზნო: მზ: გუეყე-
2. ენით: წინაშე: ღა: მსავსა: თქვენსა: ირ-
3. დიშერს: ძით: და: მეცხედრით: ჩუენტ. რომ-
4. ელმან: მოვაქედინე ხატი ესე: ქქსა: სოზ: (1589).

II. ხატი მაცხოვრისა ოქროსი, 21,4 × 15,5 სანტ., შემკობილია 14 ლალით, ორი ზურმუხტით, შვიდი ფირუზით და ექვსი მარგალიტით. ზემოდ გამოხატულია ყდ წა, ივ ქ. იწე მახარობელი, ქვემოთ — გედეონი, დავითი და იესე. ხატ ხუცურად აწერია:

1. ქ: ი^ო: ქ^ე: ძ^ო: ლ^ო: მცველ: დ
2. მფ^რვლ: გ^ოქმ^ნ: ორ^{თე}; ში^ა: ც^ხ
3. ოვ^რსა: ჩ^ნ: მეფ^{სა}: ალ^სნდ^რს: ჭ: მც
4. ხედ^რსა: ჩ^ნსა: დ^დფ^ლსა: თ^ნთნის რ^მ
5. ელ^მნ: მვ^ქდ^{ინ}თ: ხ^{ტი}: ესე: მცხოვრისა
6. ჭ: შ^ვმ^კე^{ვი}თ: თ^ვლითა: დ^ნ: მ^რგ^ლტი
7. თა: წ^რს მრ^თებ^ლდ: მფ^ზსა: ჩუ^ნის
8. ა: ჭ: ც^დვ^{თა}: ჩ^{თა}: შ^სნ^დობ^ლდ:

III. იოანე ნათლისმცემლის ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი, 33 × 24 სანტიმეტრი, ზედ გამოხატულია ხე და ხის ძირში ცული. ხელში ნათლისმცემელს აქვს ეტრატი, რომელზედაც ხუცურად აწერია: „აჰა ესერა ცული ძირთა თანა ხეთასა ძეს წლმნ ხემან ჩნ არა გამოიღოს ნჴფი კეთილი მოეკვთოს.“ წარწერა ხუცური აქვს: წ^ა ი^ე ნ^თლისმ^ცემელი. და შემდეგ:

1. წ^ო: ი^ე: ნ^თლის: მ^ცემელი:
2. მ^ხ: ე^ქმ^ნ ო^რთ^{ვე}: შ^ნა: ც^ხო^ვრ^{ებ}ს
3. ა: მ^მკ^{ობ}სა: დ^ნ: მ^დბ^ლსა: შ^ნსა: ე^რდ^შრ^ს: ა^მინ:

IV. ხატი ღვთის მშობლისა ოქროსი, რუსული ხელობისა, 22 × 17,5 სანტიმეტრი.

V. ჯვარი ხისა ათონური ხელობისა, ვერცხლით შემოჯედილი.

VI. საცეცხური ვერცხლისა.

VII. სახარება 1709 წელს დაბეჭდილი მშვენიერის, ოქროთი შემკობილის, ყლით, მოსკოვში გაკეთებული.

VIII. ხომლი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. ჩვენ ქართლისა და კახეთისა და სხვათა მპყრობელმან მეფემან ირაკლი მეორემან გავაკეთებინეთ კვამლი ესე თელავს კარისა: ღვთის-მშობლის ეკლესიისათვის კარის წინამძღვრობასა ამბაკომისასა კევეჭავაძისასა მხვამლი ესე წელსა ჩ^დგ: ამისა

ზედამხედველი მღვდელი იოსებ კარისა და მუშაკი ულირსი გაბრიელ: მისხალი...

IX. ჯვარზე, რომელიც უნახავს ბროსეს და რომელიც მოუპარავთ 1895 წელს წერებულა: ეს წმიდა ჯვარი და წმიდა ბარძიმ-ფეშხუმი გაკეთებული ორის თეფშით და თავისის გოვზ-კამარით და ეგრეთვე წმიდის სახარების ოთხი დასაკრავი ფოლაქი, მახარებელი, შუაზე მაცხოვარი და მეორეს გვერდზედ ფოლაქები მძიმეთ დაფერილი მე კარის წინამძღვარმან ამბაკომ ქავჭავაძემ მოვატანინე კარისა ღეთისა მშობლისათვის:

X. მეორე კანდელზე წერებულა:

თელავს დიდ საყდარში არის შეწირული ესე კანდელი: ამ ეკლესიიდან ამის გატანას ნურავინ იკადრებს, ვითარცა მჩხრეკელი ეკლესიისა უღირდეს: გიორგი. ეს გიორგი უნდა იყოს მეფე გიორგი მე-XII. *)

ხელთნაწერება.

I. თარგმანებაჲ მათეს სახარებისაჲ ძველ ქალილდზე მე-XII-XIII საუკუნის ხელით. 44 X 32 სანტ., თავი და ბოლო ჰკლებია და მეთვრამეტე საუკუნის ხელით არის შევესებული დაკლებული ძველი ტექსტი, მაგრამ სრულიათ არც ეს დამატება დაცული. სულ დაცულია „ფმბ“ კაბადონი.

1) „მე-საჲ“ გვერდზე მხედრულის მერმენდელის ხელით სწერია:

ქ. მე. ფდ. ცოდვილმან მღვდელ. მონაზონმან. გერმანემ. ფრიადი. სურვილი. და ტფიალება. მქონდა. წიგნისა. ამის. და. ახალციხელი. მღუდელი. იოანე. გავგზავნე. ვარძიას. და, იმან. მიყიდა. წმიდა. ესე. მათეს. თავის. თარგმანი. ფასი. მივეც. შვიდი. თუმან[ი]. ორი. თუმანი. თავის. გასამსჯელო. ხუთი მინალთუნი. მოსაცხოველები. ხუთი. მინალთუნი. შესაკრავი. მაგრა. თუ მეცნიერი: კაცი. გასინჯავს: ფასი: არა.

*) ნახ. ბროსეს Voyage, 1 Rap. p., 63.

სძეს. ვინც. იხილვიდეთ. შენდობით. მომიხსენებდით. სრულ. იქმნა. წმიდა. წიგნი. ესე. იანვარს ა ქკსა. უ:.

ამავე. ქკსა. აპრილის. კბ: . მეფე ვახტანგ. წაბძანდა. ისპანს. ყენთან: ვნახოთ. ღთი. რას. მოწყალებას. მოუვლენს. საქართველოს:-

2) ამას ზემოთ ძველი მხედრულით სწერია: ქ. ლმერთო: და წმინდაო; იოვანე: მახარებელო: შე[ი]წყალებ: სული: ქაიხოსროსი: ათაბაგის: ვინცა: შენდობა. ბძანოთ. თქუენცა: შეგინდეს: ღნი:

3) პირველი წარწერის ქვემოთ ხუცურად სწერია:

არს. ქეშმარიტად. ღივ- სულიერი. წიგნი. ესე. თარგმანი. სახარებისა. მათესი. მათის. მეფობის. სიმაღლის. მეფისა. ირაკლი. მეორის. კარის. ეკკლესიის კარისა ღის მშობლისა თელავს ქკს უბზ *

4) „სჟვ“ გვერდზე ტექსტის ხელით და კინოვარით სწერია: ქე შე სლი ნიკონისი.

5) „ტკგ“ გვერდზე ტექსტის ხელით: ქე შე ატნი (ანტონი).

6) „თ“ გვერდზე, აშიაზე ძველი მხედრულით: ყდ წმიდაო. იონე მახარებელო. შეიწირე. მცირე. ესე. შესაწირავი. მათე. მახარებელის. ნათქუი. ამა. შენის. მოსახელის. იონე. ოქროპირის ქრისტეს. პირის. პავლეს. მიერ. მოცემული. თქ[უენდა]... ეე (ერისთავთ) ერისთვის. აბუსერისაგან(?) თქუენტუის მოკრთებული(?)... (წაქრილია აშია). შემდეგ ფურცელზე:

ქ: აწ. ვინც. და რამანც გუარმან. ადამიანთამან რაიცა. მიზეზითა. მოუშალოს. წმიდას. მახარებელს. რისხავსცა... (ქაქრილია).

7) „ჟე“ გვერდზე ტექსტის ხელით: მოვა გლახ ემი ოდეს ამისი მწერალი მიწა და მტუპრ ქმნილ იყოს მშენ—შე სლი ჩი ქე ძვრ უკსზლო.

* ქორონიკონი ასო მთავრულით სწერია.

8) „პლ“ გვერდზე ძველი მხედრულით: ჩემმა შვილმა: მე ივანე არც...

9) „პს“ გვერდზე: ივ ქე: შე: ანტონი ვარძიელი:

10. „რიბ“ გვერდზე. არა ტექსტის ხელით ხუცურათ: სულსა: გაბრიელსა: გაბრიელს: შნ ღნ.

11) „ფი“ გვერდზე. ტექსტის ხელით:

ღო შე ვაშყმაძე*) ნიკოლოზ და მისი მეუღლე შამაღუხს შნ ღნ.

12) „ფლა“ გვერდზე. ტექსტის ხელით:

ღო შე სლითა ბასილისა.

II. დაბადება მხედრული ხელით ნაწერი, ქალაღზე, 37 X 26 სანტიმეტრი, თავი და ბოლო აკლია, აგრეთვე აკლია შიგა და შიგაცდა ეს ნაკლები აღნიშნულია ყოველთვის, კინოვარით ნაჩვენებია, თუ რამდენი ფურცელი აკლია. ხელი მეჩვიდმეტე საუკუნის უნდა იყოს.

ერთ ადგილას ტექსტის ხელით უწერია:

ცოდვილს ელენესათვს შენდობა იყავნ.

ქ. როსტომ როჭიკაიძე.

არა ტექსტის ხელით უწერია:

ქ. ღთო აცხოვნე და აღღეგრძელე ამისი მწერალი ნიკოლოზ. ნიკოლოზ კათალიკოზი (ჩართულათ უწერია ეგორი სიტყვა).

ერთ ადგილას ხელჩართულათ აწერია: მეფე ერეკლე.

შემდეგ არა ტექსტის ხელით სწერია:

ქ. განცვიფრდი კაცო გულითა, რა ნახო ღვთისა ნებანი. ემონე მდაბლად, ნუ რიდებ, არ მოგცეს სულსა ვნებანი. კაცთ გითხრან მადლიერობა, ანგელოზთ მრავლად ქებანი, ორღანოთ გაქონ წინწილით, ქნარს გიცენ ებან ებანი.

სეკდემბრის აგ, ქკს უფ.

სხვა ადგილას არა ტექსტის ხელით:

*) ვაშყმაძენი გვართ ეხლა გურიაში, სოფელ ლეხორში, ცხოვრობენ.

ოდეს ზორაბაბელ ისრაელთა კვროს მეფე გამოართვა ბა-ბილოვნიტ იერუსალემადვე მოიყენა ოცდა თუთხუთმეტი ათასი ხუთას და ოთხმოცი იყო ამათი რიცხვი. რუსთველმან აღვ-რაცხე ნიკოლოზ ესე ესრეთ. ამაში ოთხი ბევრი ორათას სამას სამეოცი სწერია. ჩვენ ამას ხით ძენი ვიანგარიშეთ თვი-თოვეულად და რიცხ[ვ]ი ეს მოვიდა. ამაში უფრო ქეშმარიტი ეწერება. აწ თქვენ აღვრაცხეთ, ვის გინდოდეს...

მე ყოველთა კაცთა უნარჩველესმან ფდ უბადრუკმან ფარემუზ ზრდილმან ბესარონისამან და მონაყოფილმან დედო-ფლის თამარისმან ასე აღვრაცხე მათი წიგნი... და დიდათ მწუხარე ვიქმენ უსაქმოებისათვის და ბედნიერის ყუენის ბრძა-ნებით მეფე და დედოფალი ქვეით ბძანდებოდენ იმ შეწუხება-ში ესე ვიკითხე და ეს ასე აღრიცხული ვპოე... მე აღვრაცხე ოცდა თხუთმეტი ათას შვიდას ოთხმოცდა ათ ჩვიდმეტი.

III. გულანი ხუცური ხელით ნაწერი მეჩვიდმეტე-მეთვრა-მეტე საუკუნისა, 26,5 X 24 სანტიმეტრი. დაწერილია ქალაღ-ზე, ყდა აქვს. თავი და ბოლო აკლია.

IV. ძველი აღთქმის ისტორია, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, 28,5 X 27 სანტიმეტრი, თავი და ბოლო აკლია.

ფენისცვალების ეკლესია ანუ ფარჩიბაშების რუსიშვილე-ბისა. ეკლესია ოთხკუთხედიანა, ქვით ნაშენი და შიგნით შე-ლესილი. სიგრძე აქვს 31 ადლი და 9 გოჯი, განი 16 ადლი და 9 გოჯი. დასავლეთით მოშენებულია კოშკის მსგავსი შე-ნობა და მასზე სამრეკლოა წამოდგმული ექვსი არკით. კედელ-ში დატანებული სათოფეები უჩვენებს, რომ ეხლანდელი სამ-რეკლო წინეთ სიმაგრეც ყოფილა, შესავალი აქვს დასავლე-თით და ამავე მხარეს არის ორი ფანჯარაც. შიგნით ეკლესია იყოფა სამ ნეფათ, შუა ნეფი ამალღებულია სხვებზე, გუმბათი დამყარებულია ოთხ სვეტზე. კარი აქვს ჩრდილოეთის მხრით და მეორე სამრეკლოდან დასავლეთით. ფანჯრები აღმოსავლე-თით სამია, შუა საკურთხეველში ერთი, დიდი, და თითო პატარ პატარა გვერდებისაში. თვით საყდარს ოთხი ფანჯარა აქვს.

ორ-ორი ჩრდილოეთით და სამხრეთით. კანკელი ხისაა, ათორმეტთა საუფლოთა სურათები დახატულნი არიან ხეზე ქართულის წარწერებით. ეკლესია განუახლებია ბეჟან ყორჩიბაშს მეთექვსმეტე საუკუნეში. ეკლესიაში ჩვენვ ნახეთ შემდეგი წიგნები:

I. პირი ღვთისა ვერცხლისა, ოქრო დაფერილი არშიით, 68 X 52 სანტიმეტრი, ხატს ამკობს 14 ლალი და 25 ფირუზი. სირმით ნაკერი სუდარი შემოუწირავს ანასტასია პოსტნიკოვისას 1860 წ.

როგორც მოგვითხრობს ზეპირ გადმოცემა, ეს ხატი უნახავთ მიწაში ჩაფლული მე XVI საუკუნეში. პირველად ის ყოფილა მოტანილი ათონიდან წმ. ანტონის ხატთან ერთად, რომელიც ეხლა იყალთოშია.

II. ხატი ღვთის მშობლისა ძითურთ წარწერით: ყ^დ წ^ა ივ ქ^ე შემდეგ სწერია:

შემო(ვ)სწირე ხატი ესე ამა თელავის ღვლავების ეკლესიასა ესე ღვთის მშობელის მარიამის ხატი სულისა ჩემისა საოხებლათ მე თელავში მცხოვრებელმა მიხაილ დავითის ძემ დაბავშოვმა. წელსა ჩუნვ, აპრილს.

III. ვერცხლის ფეშხუმი, ირგვლივ უვლის მხედრული წარწერა:

ქ. მე ივანე ნაზირს მამირთმეფია ღვთებისათჳს თჳს ჩემ სასულიეროთ მოსახსენებელთ სეფისკერისთჳს მისხალი ნიგ, ქქს უოპ (1800 წ.)

IV თეფში განსაზავებელი წარწერით:

ქ. შენ ღ^თ მთავართა ღთაებასა სახურსა გიძღვენ კნინი ესე შესაწირავი. ს^დ საქართველოს მეფის გიორგის ასულმან ბარბარე და თანა მეცხედრემან ენდრონიკასუვილის სკმონისამან მიიღე ესე ვითარცა ქვრივისა მწვლილი და ნაცვლად მამინიქე ხორცთა კურნება და სულსა ღზინება სამარადისო მისხალი კიბ.

V. ხელით მოქარგული დიდი ხატი წმ. ნიკოლოზისა, რომელიც შემოუწირავსა კნიაჟნა დარია რამაზის ასულს რუსიევისა 1863 წელსა.

VI. ჯვარი ხისათონური, ვერცხლის არშიით

VII. ჯვარი უბრალო რამოდენიმე ფირუხით შემკობილი, მხედრული წარწერით:

ჩემის შვილის გლახას სადღე[გრ]ძელოთ. ქ, ჭილუტის პეტრემ შევწირე ღთების ეკლესიას.

VIII. ბარძიმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. ეჰა რომელმან. ქმენ. ყოველი. დასაბამი. და. იდიდები. ყოველთა. არსთაგან ექმნები შემწე ყოველსა მოსავს შენისა აწ მექმენ მე შემწე: და სასოცების. შენისა. მონდობით. ვიქმენ. ყანდჰარს. მსვლელი ყორჩიბაშიშვილი ბარამ და შევარდი განსაცდელს. ფრიადა და ვევედრე ხატსა სასოა. და შესავედრებელსა ყოველსა ქრესტანეთასა რომელი მინდობილი შესავედრებელისა ჩვენისა სამკვიდროსა ხატისა მღთებისასა თელავისას მინდობითა ვიქმენ კვადად (sic) თაყვანისმცემელი ტაძრისა შენისა რადგან შენისა მონდობით ვიქმენ მოსული ვიგულისმოდგინე მცირე ესე შესაწირავი და შემოგწირე ბარძიმი სესე (sic) სატასა შენთსა (ხატსა შენთსა) მე ბარამ ყორჩიბაშიშვილმა რათ(ა) მექმნა ჯერსა ყოველსა მცველი მოსახსენად მამა დედათა ჩემითა ვინც შესწიროთ სულითა მსხვერპლი შენდობა ბძანეთ ამინ. ქორნკოს უკვ: თვს სეკტენბერსა დ.

IX. ვერცხლის ფინჯალი, დოქის მომზგავსო, მხედრულის წარწერით:

ქ. ყდ: წმიდასა. ეკლესიასა. ღთებისასა: შემოგწირე. კნინი. ესე. შემწირავ: მე. უნდო მან კევალმან მეფის ასულმან ვარვარამ იმრთმელე ესე და ნაცვალ მაგე კურნება სენთა და საუკუნო დიდება თანა მემცხედრით და ძით ჩემითურთ ამინ წელსა ჩღჟთ. მისხალი ო.

X. ვერცხლის სურა მხედრულის წარწერით: ქ. ხარაზი მარტირუხას შვილი გიგოლას შეწირული ღვთებისა.

XI. ვერცხლის სურა მხედრულის წარწერით: შემოგწირე: . ყორჩი: . ბაშის: . შეილმა: . დიმიტრიმ: . კვთებას სალხინებელად ჩვენთა მისხალი ლ.

XII. ღვთის მშობლის ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი, უზის ერთი დიდი ლალი და ოთხი სხვა ძვირფასი ქვა, $27,5 \times 23$ სანტიმეტრი.

XIII. ჯვარი ვერცხლისა, წარწერა არა აქვს.

XIV. ვერცხლის საცეცხური წარწერა არა აქვს.

XV. ხატი წმ. ნიკოლოზისა 9×8 სანტიმეტრი. წარწერა არა აქვს.

XVI. შანდალი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ: ბატონის: შეილმა გიორგიმ: მოგიძღვენით მღთების საყდარსა შამდანი (sic) ნურაფინ იკადრებს გამოწირვად მისხალი ჭყჭ: ყორჩბაშანთ საყდარში ხთების ხატსა.

XVII. ვერცხლის სადგისი.

XVIII. პატარა ხატი მაცხოვრისა შემკობილი მარგალიტებით $6,5 \times 6$ სანტიმეტრი.

XIX. ხატი ღვთისმშობლისა ვერცხლისა 13 ძვირფასი ქვით შემკული; $32 \times 27,5$ სანტიმეტრი.

XX. ვერცხლის სურა მხედრულის წარწერით:

შემოგწირე შენ თელავის ღვთების ეკლესიას კნენა გუქამ მაყაოსამ ჩემის ძის თონიკეს სადღეგრძელოდ და ჩემის სულის საოხად ჩეკბ წელსა მარტის კ დღესა.

XXI. ჯვარი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. რამაზ ყორჩიბაშის შეილის ქვრივმა და ობოლმან დავითმან შემოგწირეთ ჯვარი ესე თქვენ ბრწყინვალეს ხვთებას ჩვენად სადღეგრძელოდ და სასულიეროდ თიბათვს ა, ქკს უოე. (1787). მისხალი მე:

XXII. სეფის კვერის თეფში ვერცხლისა, მხედრულის წარწერით: მე ივანე ნაზირს მიმირთმევია ღვთაებისათვს ჩემ სასულიეროდ მოსახსენებელად სეფისკვერისათვს, მისხალი ნაგ.

XXIII. საბურველი ხელთუქმნელისა ხატისი, შეწირულია მარიამ დედოფლის მიერ, მეფის გიორგი მეთორმეტის ცოლისა 1797 წ.

XXIV. ფეშხუმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით: საქართველოს მეფის ირაკლის ძის გიორგისა. მისხალი აზ. და ნახ: (ნახეარი).

XXV. კამარა ვერცხლისა მხედრულის წარწერით. საქართველოს მეფის ძის გიორგის არის, მისხალი სიე *).

ძველ გალავანთან არის წყარო, რომელსაც ძველ გალავანის-წყაროსაც უწმიდებენ და უკუდავების წყაროსაც თავის სიკარგისათვის. ამ წყაროს ქვაზედ სპარსულად აწერია „ჰაჯი-ბენ-სალიან“, აღბათ სახელი წყაროს ქვით შემომზღულდელისა **). ძველი გალავანი შემორტყმული ჰქონია ეხლა დანგრეულ სიმაგრეს სამხრეთ აღმოსავლეთის კედრით ეხლანდელი ქალაქისა და როგორც ამბობენ აუშენებია კვირიკე დიდს, კახეთის ქორიკოზს. რომელმაც იწოდა თავის თავი მეფედ და გადაიცვალა 918 წელს.

ამის ახლოს მოიპოვება ძველი ეკლესია, რომელიც ერთხელ ქართველების ყოფილა, ხოლო შემდეგ დროებში მიუციათ სომხებისათვის. ქვემოთ ძველი ქალაქისა არის კიდევ წყარო, რომელსაც მაწანწარას წყარო ჰქვიან. ამ წყაროს ქვაზედ აწერია: აღვაშენეთ წყარო ესე მოსეს გრიქუროვმა და მეუღლემან ჩემმან სულის მეოხეთ ჩვენ ჩყლდ ***).

ეკლესია განგახიშვილებისა. ეს ეკლესია ოთხკუთხედიანია, აგურით ნაშენი, სიგრძე აქვს 15 ადლი და 9 გოჯი, განი 8 ადლი და 13 გოჯი, ფანჯარა სამი აქვს: თითო აღმოსავლეთით, ჩრდილოეთით და სამხრეთით. სამხრეთისავე კედრით მოშენებული აქვს ეგვტერი, რომელზედაც ამართულია პატარა

*) უკანასკელი ექვსი წარწერა ნახე ბროსეს Voyage-ში, Rapp. I. p. 61-62.

**) ibid.

***) ibid.

სამრეკლო, ექვსი არკით, ეგვეტერს სამი ფანჯარა აქვს. დახურულია საყდარი კრამიტით. სამრეკლოზე ორი ზარი ჰქვია მხედრულის წარწერებით:

პირველზე, რომლის დიამეტრი 37 სანტიმეტრია:

ევა შენ ზეშთა ღთთ მთავრისა პირითა წამებულო, უფროსად ნაშობთა შორის დედათასა, დიდო ქადაგო, კარისა ღთისა ნათლის მცემელო წმიდაო იოანე, ჩვენი მოტყინარის გულითა შენდამი მსასოებელნი და ცვა ფარვათ მინდობილნი ვახვახისშვილი ბაზიერთ უხუცესი და მანდატურთ-უხუცესი ზაალ, გიძღვნი მცირეს შესაწირავსა ზარსა საოხად სულისა ჩემისა და მეუღლისა ჩემისა ანნას ძისა ჩემისა დიმიტრის აღსაზრდელად და ასულთა ჩემთა კეთილ-დასაცველად. თთვესა ივნისსა დ განკორციელებითგან სიტყვისა ჩღჟე.*)

მეორეზე, რომლის დიამეტრი არის 30 სანტიმეტრი:

ჯოი შენ ახოვანო სტრატილატო და მკნეო მკედარო წისა სამებისაო დიდო მთავარ მოწამეო გიორგი ჩვენ შენდა შემოვრდომილნი და ცვა ფარვათა ქვეშე შენთა მყოფნი ვახვახისშვილი ბაზიერთ-უხუცესი და მანდატურთ-უხუცესი ზაალ გიძღვნი კნინსა ამას შესაწირავსა ზარსა ამას სასაფლაოსა ჩვენისა ეკლესიასა აღსახოცელად ცოდვათა და საოხად სულისა ჩემისა და მეუღლისა ჩემისა ანნასა და ძისა ჩემისა დიმიტრის აღსაზრდელად და ასულთა ჩვენთა კეთილ დასა-ცველად თთვესა ივნისსა დ ქქს აქეთ ჩღჟე.

ამ ეკლესიის მახლობლად ბროსეს უპოვნია ქვა, რომელიც ეხლა აღარ არის დაცული და რომელზედაც წერებულა:

დიდება ღმერთსა სრულ მყოფელსა ყოველთასა. სრულ იქმნა ზღუდე ესე ქვთკიროვანი მეფისა თეიმურაზ მართლმადიდებელისა ძისა საქართველოს მეფის ერაკლესა და დედოფლობასა დედოფლის თამარ კეთილ მორწმუნისა ბატონისშვილის ერაკლესზე ბაგრატოვანისა: მრავალ ჟამიერ ყოს ღმერთმან ცხოვრება მათი. ჩვენ მათ მიერ წარმართებულმან ბაზიერთ-

*) ბროსე შეცდომით კითხულობს ჩღჟე (Vyage, I Rapp; p. 59).

ხუცის ძემან. თვთ ბაზიერთ უხუცესმან ზაალ და ძმამან ვახუშტიმ აღვაშენეთ და სრულ ვყავით [შენობა მა]თი და აწ თქვენცა გვევდრებით მხილველთა ამის ნაშრომისათა და აღმომკითხველთა ძეგლისა ამის შენდობით...

ეს წარწერა თუმცა ცხად ჰყოფს, რომ ზღუდე თელავის სიმაგრისა ირაკლი მეორის დროს არის აღშენებული, მაგრამ ყველა ცნობების შეთანხმება შეუძლებელია, ვინაიდან ირაკლი ქართლის მეფედ გახდა 1762 წელს, დედა მისი თამარი გადაიცივალა 1746 წელს. ბატონიშვილი ირაკლი გარდა ირაკლი მეორისა იმ დროს ცნობილი არ არის და თუ ეს ირაკლი მეორეა, რად იხსენიება ერთ და იმავე დროს საქართველოს მეფეთ, როდესაც ის დედის სიკაცხლეში მარტო კახეთის მეფე იყო? სამწუხაროა, რომ ეს ქვა დაკარგულა და ჩვენ აღარ გვაქვს შეძლება წარწერა შევამოწმოთ ნამდვილს.

აქალთო. იყალთოს გუმბათიანი მონასტრის აღწერაზე არ შევჩერდებით. ეს ცნობილია. *) ძველი მონასტერი განახლებულია იოანე ბოდბელის მიერ და ეხლა კირით არის შეთეთრებული, როგორც თითქმის ყველა ეკლესიები კახეთისა.

აღმოსავლეთის კედელში ეკლესიისა დატანებულია პატარა ქვა ზედ ამოჭრილი ჯვარით და ძნელად გასარჩევი ხუცური ხელით. ქვა მერმეა ჩასმული ეკლესიის კედელში. წარწერის ზოგიერთი სიტყვები ვგონებ ასე იკითხება:

გლახაკი მათე.. და შვილი ღ'თნ.. ან.

მე გლახაკი ცოდვილი.. მომიხსენე.. ან.

ნივთები.

I. მაცხოვრის ხატი ვერცხლისა, 32 X 36 სანტიმეტრი, ქვემო აშიაზე მხედრულად აწერია:

1:.. თვთ მამულისა არსებისა ხატო უცვალებელო სიტყვაო ღ'ო პატივად შენ პირმშოსა სახისა შევამკევ ხა-

*) იხ. Д. Бакрадзе. Кавказъ въ древнихъ памятникахъ христіанства, стр. 73. Grosset, varr. 1, p. 75—76, Иосселиани, Путевыя записки по Кахетіи, стр. 88—90. Муравьева. Грузія и Арменія ч, 1, стр. 190—194

2. ტი ესე უენი და მოუძღვანე ტაძარსა ღთაებისასა წისა მამისა არსენი იყალთოელისასა მშობელთა ჩემთა სასაფლაოსა მონამან შე
3. ნმან მაყაშვილის ომანის ძემან ბოდბელ მიტროპოლიტმან იოანნე სალხინებელად ჩემდა და მშობელთა ჩემთა და ძმათა
4. საუკუნოდ სახსენებელად:.
წელსა ჩღჟ. (მისხალი) ჳღგ.

II. სამების ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი, 44 X 33 სანტიმეტრი, ზედ აწერია:

ღირს არს და ჰეშმარიტ თაყვანისცემა მამისა და ძისა და წისა სულისა სამებისა ერთ არსისა და განუყოფელისა

III. საცეცხლოური ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

1. ძეო და სიტყუაო წისა მამისაო, რმლი განცხადენ იორდანესა
2. შინა და კმა მამისა გწამებდა ძედ საყუარელად და სული
3. სახედ ტრედისა იხილვა შენ ზედა სულისა ჩემსა შევავედრებ შენსა
4. სახიერებასა უღირსი ბოდბელი იოანე ჩელა წელსა, მისხალი სე.

IV. ბარძიმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

შემწირველი წისა ამის ბარძიმისა და განმაახლებელი სდამაღლების ეკკლესიისა ყოველთავე შენებითა შიგნით და გარეთ და ეკკლესიის სამკაულითა ყთავე გიძღუნი შენ წისა მამასა ზენონს საოხად სულისა ჩისა და მოსახსენებელად მშობელთა ჩემთა და ძმათა ყდ სამღუდელო ბოდბელი მიტროპოლიტი მაყაშვილი იოანე ომან მაყაევის ძე წელსა ჩეკზ-ს აგვის[ტო]სა: ა: მისხალი ჳღგ.

V. კოვზი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ბოდბელი იოანე მაყაოვ.

VI. ფეშხუმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

შემწირე მშობელთა ჩეთა მონასტერსა და ათოთხმეტსა ასურელთ მამათაგანსა ზენონ და არსენი იყალთოელსა მაყა-
შვილსა გაბრიელ ბერმა მაყაშვილმა მოსახსენებლად მშობელ-
თა ჩემთა და ძმათა ფეშხუნი ვარსკულაფი კოვზი ლახვარი
ტაკუკი განსაზაებელი.

VII. მაცხოვრის ხატი, ოქროცურვილი ვერცხლით შე-
ქედილი, 32 X 27 სანტიმეტრი, ქვემოთ მხედრულათ აწერია:

1. ქ. მე იყალთოელმა ზამთარეულმა ვეფხიამ და ჩემმა
შვილმა ხიზანამ ივანემ და გოგია
2. შევწირეთ ესე ხატი კარსა ღთევების ეკლესიისა ჩვენად
მოსახსენებლად ქკს უობ. (1784)

VIII პატარა ხატი ღვთის მშობლისა, ხის კუბოთი და
ვერცხლის არშიით 14 X 11,5 სანტიმეტრი.

IX. დიდი ღვთის მშობლის ხატი ვერცხლით შექედილი,
70 X 62 სანტიმეტრი.

X. აზართაშა ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ.: ბეჟან. ერისთვის. ასულის. ანნასი. ვარ.

XI. ხელით ნაკერ და მოქარგულ საბურველზე ზენონ
იყალთოელისა მხედრულით აწერია:

წელსა ჩყდთ მაისისა წმიდაო მამაო ჩვენო ათორმეტა-
განო ზენონ გიძღვენ ნაშრომი ხელთა ჩემ ცოდვილისა თამა-
რისათა სულთა ჩემთა საოხად ანდრონიკოვის ასული და მა-
ყაევის კნენა.

XII. კანკელში მრავალი ხატებია და სხვათა შორის აბბა
იოსებ, წმინდა ზენონ, სვეტი ცხოველი და სვეტის ძირში
დამარხული სილონია. წარწერა ამათი მხედრულია:

ღთისადმი განსტუნებულის მამა გაბრიელის მღუდელ
მონაზონის სურვილი აღუასრულე მე თანა ხუცეს მონაზონმან
ხატებისა ამის დახატვითა გარნა მუნ დასტუნდეს სადაცა
მიტროპოლიტ ბოდბელ იოანემ ინებოს: წელსა ჩყდბ: თთჟსა
აგვისტოსა; გ:

XIII. ცალკე კიოსკში მარცხნივ სამი ხატია: პირი ღვთი-
სა, ქვემოთ ღვთის მშობელი და ზემოთ იესო ქრისტე. ხა-

ტები შექედლილია ოქროთ დაფერილ ვერცხლით, წარწერები არ აქვთ.

XIV. სამების ეკლესიაში არის დიდი ხატი სამებისა კარგი ნახელავი, $39,5 \times 20,4$ სანტიმეტრი. ხატზე წარმოდგენილია მხატვრობანი მამა ღმერთისა, ესო ქრისტესი და მათ ზემოთ მტრედის მსგავსად სული წმინდა და ყველას ერთათ აწერია: „სამება“. ქვემოთ ეკატერინა, შუშანიკი, არსენი იყალთოელი, სტეფანე პირველ მოწამე, ანნა და ქეთევან დედოფალი.

XV. ღვთის მშობლის ეკლესიაში ახალი კანკელია ზედ წარწერით: წელსა ჩემს სეკდემბრის კ. ვიგულს მოდგინე განახლებულება ყოველისფრით და შემკობა კანკლითა იყალთოს ღვთების მონასტერში ღვთის მშობლის ტაძრად მიყვანების ეკლესიისა საუკუნოდ მოსახსენებელად სადაცა მდებარე არს მეუღლე ჩემი თავადი პოდპოლკოვნიკი იოვანე ერისთავი და სულისა ჩემისა საოხად ჭავჭავაძის ასულმან კნენა მაკრინე ერისთავისამან.

ხელთნაწერები.

იყალთოს მონასტერში ჩვენ გვაჩვენეს რამოდენიმე ხელთნაწერი, რომლის დაწერილებით განხილვის დრო არა გვქონდა, მოგვყავს აქ ის, რაც ერთი თვალის გადავლებით მოვასწარი:

I. კლემექსი მხედრული ხელთნაწერი, $22,5 \times 17,5$ სანტიმეტრი, რომელსაც აქვს ასეთი წარწერა: ესე წიგნი იოანე კლემექსი მღუთაების ეკლესიას შესწირა არაგვის ერისთავის ასულმა მაყაევის კნენამ ანნა ბეჟანის ასულმა მოსახსენებელად სულისა და შვილთა თვსთა საოხად და სადღეგრძელოდ მდაბალი ხუცესი ამავე ეკლესიისა დავით მეცა მოწამე ვახლავარ და ხელსაც ვაწერ.

II. ლავსაიკონი in 4°, მხედრული ხელთნაწერი უდაში, $23,5 \times 18$ სანტიმეტრი. ერთ ადგილას უწერია: არაგვს ერის-

თვის ასულო დედაე ანნაე ლავსაიკონი ესე მოგართვი სახსოვ-
რად ჩემდა ძემან შენმან გაბრიელ ბერმან ვინათგან მსურველ
ხარ წერილისა კითხვასა.

სხვა ადგილას;

მეფენი საქართველოსანი დავით გარეჯის მონასტერში
ბერათ შემდგარნი სახელ-წოდებულნი: ალექსანდრე, დავით,
ლევან და დიმიტრი.

ქ. გრემის ქალაქის აოხრება იქმნა წელსა ჩქვ ქკს სუდ.

ქ. მეფე ირაკლის ქარიდამ გამოქცევა იქმნა წელსა ჩდნ
ქკს ულწ.—ვახანის წახდენა ორმოცდა ცხრა წელი არის ამ
რიცხვში ჩელბ.

ქ. ასპინძას გაიმარჯვა მეფემ ირაკლიმ ჩდჳა

ქ. ყვარლის ციხის შემოდგომა ლეკთაგან წელსა ჩდნგ.

ქ. ქაღიჯვარს გაიმარჯვა მეფემ ირაკლიმ ჩდნდ.

ქ. თბილისის ქალაქი წახდინა ალამაჰმადმა სეკდენბრის:
აბ: ქკს უბთ:

შემდეგ კიდევ ყდაზე:

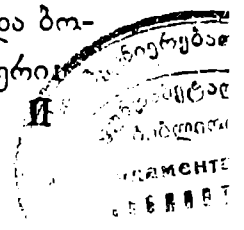
ლავსაიკონი ესე შევსწირე მღვთეების ეკკლესიასა ბეთან
არაგვის ერისთვის ასულომა ანნამ: წელთა ჩყდდ:—მეცა მღვდე-
ლი დავით მოწამე ვარ ამ წიგნის შეწირვისა

III. სადღესასწაულო, ხუცური ხელთნაწერი, დაშლილი,
ერთ ადგილას ასეთი წარწერა აქვს:

ესე სულითა განმანათლებელი და წელიწადთა ათორმეტ-
თა თთვეთა განმაშვენებელი წიგნი სადღესასწაულოსი მე გი-
ორგი მილახვრის ქალმა დარეჯან ვპოვე და გულის მოდგინედ
დავიხსენ ექუსი თუმანი სახსარი მივეც და რადგან ლთაებისა
იყო კუალად მასვე ლთაებისა წმიდასა მონასტერსა შევსწირე
სულისა ჩემისა საოხად და შვილთა ჩემთა აღსაზრდელად და
უკეთუ რომელმაცა ადამის ძეთაგანმან გამოსწიროს იგიმც გა-
მოიწირვის დღეთა სიგრძისაგან და მან წმიდამ მონასტერმა მას
ჰკითხოს: ამინ: წელსა ქრისტესით... (აკლია).

IV. მარხვანი ეტრატზე ხუცური ხელნაწერი თავი და ბო-
ლო აკლია. ერთ ადგილას აქვს ტექსტის ხელით მინაწერი:

9096
P.

დაიწერნეს: წნი: ესე: მარხვანი: კლითა: გნი: დქნისათა: ღნი: გარწმუნოს: წნო: ღისნო: წთა: შა: ღცთა თქნთა: ნუ დამივიწყებთ: რა ონი: ღნი: თქნცა: სასყიდელი: მოგანისქოს: შრომათა: თქნთ და უცბად წერისთს შემინდევით ღიად მოსწრაფე ვიყავ.

სხვა ხელით: ქ. მოქუელსა ღაზარეს შნ ღნი ანი. და ვინცა ბრძნოთ თქნცა შეგნდნს ღნი ანი

აქა მოქუელი მოვიდა კურთხეულ ღმრთისაგან. და. ცოდვანი შეგნდნეს ღნი ანი.

V. საღღესასწაულო, ხუცური ხელთნაწერი, დაშლილი, თავი და ბოლო აკლია. წიგნი აღწერილია არაგვის ერისთვის სარიდენის ძის ბეჟანის ასულის ანნას მიერ ჩუღზ წელსა, ივლისის ორსა.

VI. მეტაფრასი, მხედრული ხელთნაწერი, მეცხრამეტე საუკუნისა. 33,5 × 20 სანტიმეტრი, ყდაში, დაშლილი, მეტაფრასი აღწერილია წინა წერილებში ცნობილის ანნას მიერ. უკანასკნელი სტატია სხვა ხელით არის და შეიცავს ქადაგებას პირველსა კვირიაკესა მარხვათასა, რომლის ბოლოს უწერია:

ბრწყინვალისა თავადის ასულო ქეს მოყუარეო ანნა, ვიხილე რა ღვაწლი ესე მოღვაწეთა დიდთა თქუწნთა მხილებულ ვიქმენ შინაგანისა მსაჯულისა ჩემისაგან უღებისათვს ჩემისა და ბაძვად თქუწნდა ადგომილმან აღგიწერეთ ქადაგება ესე უქმად დანაშთენსა ამას ქარტასა ზედა. ნ თქუწნ ყდ პატიოსანო დედაო იმრთმელე კნინი ესე ძ(ღ)უწნი ჩემგან ვა საყუარლისა ძისა თქუწნისა გაბრიელისაგან და ნუმცა დავიწყებულ ვიქმნები წსა ღოცვასა შინა თქვენსა გლახაკი ბერი ტარასი.

ზანღუკი წიგნისა შედგენილია ანნას ძმის სოფრონიოსის მიერ დეკემბრის 23, წელსა ჩუღზ.

VII. ჟამნი, ხუცური ხელთნაწერი, ყდაში, 15,5 × 12 სანტიმეტრი. ერთ ადგილას ტექსტის ხელით აწერია: ქე შე ცნი იე.

ე. თაყაიძეილი

არსეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი*)

დუძაცხას:

- ქ. გონიერაშვილი ბერი:
- ქ. გონიერაშვილი იორდანე:
- ქ. გონიერაშვილი თამაზა:
- ქ. პაპუაშვილი პაატა:
- ქ. ჩირქინაშვილი ნასყიდა:
- ქ. ჩირქინაშვილი ზაქარა:
- ქ. ჩაგელიშვილი ნასყიდა:
- ქ. აღდგომლიშვილი ბიძინა:
- ქ. აღდგომლიშვილი თამაზა:
- ქ. მაზმნიშვილი ზაქარია:
- ქ. გივიაშვილი გიორგი:
- ქ. გელაშვილი პაპუნა:
- ქ. დემეტრაშვილი დემეტრა:
- ქ. პაატაშვილი ნიკოლოზ:
- ქ. პაატაშვილი იესე:
- ქ. ნინიაშვილი ბერი:
- ქ. იქაცაძე თამაზა:
- ქ. პაპიძე სეხნია:
- ქ. კოხოლაძე გიორგი:
- ქ. სამხარაძე დათუნა:
- ქ. ბასილიძე სეხნია:
- ქ. ბასილიძე ბეჟუა:
- ქ. გორგომელიძე ბერი:
- ქ. გორგომელიძე ბიძინა:
- ქ. კოპაძე იოსებ:
- ქ. კოპაძე პაპუნა:

*) იხ. „მოამბე“ № X.

დრამა ბოგანოს ნახევარ კოდი: სხვას მთელი: სახუცო მარ-
ჩილი სამი:.

ფლეგს

- ქ. რამაზიშვილი ლევან: თავადი: საწირავი სძეს:.
- ქ. რამაზიშვილი გიორგი თავადი: საწირავი სძეს:.
- ქ. რამაზიშვალაი ზურაბ: თავადი: საწირავი სძეს:.
- ქ. პაპიაშვილი ბერი:.
- ქ. პაპიაშვილი ზაქარა:.
- ქ. პაპიაშვილი გასიტა:.
- ქ. პაპუნაშვილი პაპუნა:.
- ქ. ოთიაშვილი დათუნა:.
- ქ. ქაუჭიძე მახარა:.
- ქ. ბინდიაშვილი ბერი:.
- ქ. ბუზალაძე პაპუნა:.
- ქ. ბადიაშვილი უსიბა:.
- ქ. ლაშქარაშვილი დათუნა:.

13

დრამა ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს კოდს იღებს:
ამათი სახუცო: აბაზი. ხუთი.

დაწვევადს აღშო

- ქ. თვალთკაკაშვილი საბა:.
- ქ. ნებიერიძე დავითა:.
- ქ. გრიგალაშვილი თუდარჩა:.
- ქ. გიგინაშვილი გიორგი:.
- ქ. გოჩაშვილი გიორგი:.
- ქ. გოჩაშვილი სეხნია:.
- ქ. კვინიკაძე თამაზა:.
- ქ. კვინიკაძე ბერი:.
- ქ. დალაქი ვახუშტი:.
- ქ. პირველაშვილი გიორგი:.
- ქ. პერენიძე მამუკა:

- ქ. მეზერე ხახუტა:.
- ქ. კაპანაძე შოშიტა:.
- ქ. ჭურაძე გიორგი:.
- ქ. ჯვარელიძე ლაზარე:
- ქ. დვალი ნადირა:.
- ქ. დემეტრე:.
- ქ. ხუცო:.
- ქ. ჟოჟუაშვილი ბეჟუა:.
- ქ. დათუნა:.
- ქ. ატოცელი გიორგი:.
- ქ. ატოცელი ზახუტა:.

22

დრამის მაგიერად: კვამლზე თითო შაური: ან კანაფი: ან
ილიო: ამათს ხუცეს აძეს ყოველს წელიწადს ორთა ლიტრა
ანაფი:.

ქინძათს:

- ქ. გოშფარიშვილი გოშფარ: საწირავი აძეს:.
- ქ. მრაჭველი მამუკა:.
- ქ. მრაჭველი გიორგი:.
- ქ. ქოჩორაძე ნასყიდა:.
- ქ. ქოჩორაძე შიო:.
- ქ. ქოჩორაძე ბეჟუა:.

6

ესე და დუმაცხო ერთი სახუცო არის: დრამაც ისე სძეს:.
ახუცო სამი [აბაზი კუამლზედ].

ნაბახტეკს:

- ქ. გოგობაშვილი იესე: საწირავი აძეს:.
- . . . . .*)
- ქ. გონგლაძე ბერი:.
- ქ. გონგლაძე კაცია:.

*) აქ დედანს აკლია ერთი ფურცელი.

ქ. პაპუნაშვილი ბერი:.

ქ. მამულაშვილი ნადირა:.

25

სამი:• ღრამას ნახევარ კოდს იღებენ: ამათს ხუცეს აძეს: აბახ

ბრძღს

ქ. სახლთხუცესი ამოან: საწირავი აძეს:.

ქ. მღღელი ნიკოლოზ: საწირავი აძეს:.

ქ. მღღელი ფირან: საწირავი აძეს:.

ქ. ფირანის ძმა ოთარი: საწირავი აძეს:.

ქ. მღღელი დათუნა: საწირავი აძეს:.

ქ. აღუაშვილი ბეჟუა:.

ქ. ბიძინაშვილი გიორგი:.

ქ. ხოჯიშვილი დათუნა:.

ქ. აღუაშვილი გიორგი:.

ქ. აღუაშვილი პაპუნა:.

ქ. დომელაშვილი გიორგი:.

ქ. თორელაშვილი ქაეთარა:.

ქ. ენუქაშვილი ბეჟუა:.

ქ. მამასახლისი მახარა:.

ქ. ბერიშვილი პაპუნა:.

ქ. ბერიშვილი ზაზა:.

ქ. ზაზას ყმა ბეჟუა:.

ქ. ბიძინაშვილი ოთარი:.

ქ. ჯობაძე თამაზა:.

ქ. ბერეკაშვილი სეხნია:.

ქ. ტოტაძე სეხნია:.

ქ. ტოტაძე ნასყიდა:.

ქ. ტოტაძე ზაქარა:.

ქ. ხატელიშვილი ზაქარა:.

ქ. ხატელიშვილი ბერი:.

ქ. ხატელიშვილი კიდევ ბერი:.

- ქ. დვალი ბერი:.
- ქ. ტეტუნაშვილი ბეჟუა:.
- ქ. კროგალი დათუნა:.
- ქ. ბერიშვილი ლაზარე:.
- ქ. დათაშვილი გიორგი:.
- ქ. ისაკაშვილი ბერი:.
- ქ. ხატელიშვილი კაცია:.
- ქ. შეკულაშვილი თამაზა:.
- ქ. ჩუბინიშვილი სეხნია:.
- ქ. მზარეულიშვილი ბიძინა:.
- ქ. მამუკაშვილი ბერი:.
- ქ. ჩიჩიძე ხოხონა:.
- ქ. იმერლიშვილი გიორგი:.
- ქ. ბერუაშვილი კაცია:.
- ქ. ჯალალყიშვილი:.
- ქ. მკერვლიშვილი მკერვალი:.
- ქ. დათუნა ხუცის ყმა:.

43

დრამაც ისევ სძეს: ამათი სახუცო მარჩილი სამი:.

წახდუნას:

- ქ. მახარებლიშვილი ბეჟუა:.
- ქ. მახარებლიშვილი თამაზა:.
- ქ. ეკალაძე ნასყიდა:.
- ქ. შუმშითიძე შემაზა:.
- ქ. კერგილაშვილი მამუკა:.
- ქ. ნოზაძე ჩინელი:.
- ქ. ჯვარელიძე პაატა:.
- ქ. ტაბატაძე სვიმონ:.
- ქ. ტაბატაძე თამაზა:.
- ქ. პეტრიაშვილი ნადირა:.

10

დრამაც სხვასავით სძეს: :ამათი სახუცო აბაზი ოთხი.

ქემფეკს

- ქ. ანჩაფიშვილი დავით: საწირავი აძეს.
- ქ. მიხლანჯი გივი:
- ქ. საბაიკიძე შოშია:
- ქ. ჭაბუკაძე გიორგი:
- ქ. იმედაშვილი ბეჟუა:
- ქ. იმედაშვილი პაპუნა:
- ქ. ირემაძე ხოსია:
- ქ. ირემაძე გიორგი:
- ქ. ირემაძე თამაზა:
- ქ. ხარატი დათუნა:
- ქ. ტაბატაძე შალუტა
აყრილი ბევრია:

11

ღრამაც სხვასავით აძეს: ესე და კლ[დ]ის წყარო ეროს ხუცეს
ჰქონდა: სახუცო მარჩილი ოთხი: აძეს:

ცეღანს:

- ქ. კიკნაძე გოგილა:
- ქ. პროპაძე მახარა:
- ქ. პროპაძე საბა:
- ქ. პროპაძე ეოჟონა:
- ქ. პროპაძე მზარეული:
- ქ. პროპაძე ზაზუტა
- ქ. ლომიძე დათუნა:
- ქ. ლომიძე პავლე:
- ქ. ლომიძე ზაქარია:
- ქ. ლომიძე ზაზუტა:
- ქ. ლომიძე ელიკა:
- ქ. ლომიძე ბიძინა:

12

ღრამას როგორც სხვა იღებს: სახუცო აბაზი სამი:

ამის:

- ქ. აბაზადე რევაზ: საწირავი აძეს.
- ქ. ღვარძლადე ბეჟუა.
- ქ. ღვარძლადე დათუნა.
- ქ. ღვარძლადე ბერუკა.
- ქ. ქლენტი დათუნა.
- ქ. მაჭარაშვილი ბერი.
- ქ. სოლაკადე ბერი.
- ქ. მაჭარაშვილი ივანე.
- ქ. ქლენტი შემაზა.
- ქ. ჯორელიშვილი ბერი.
- ქ. გვეხიძე თამაზა.
- ქ. გვეხიძე ივანა.
- ქ. გვეხიძე ნასყიდა.
- ქ. გვეხიძე ბერი.
- ქ. ბრეგვადე ბერუკა.
- ქ. კობალადე ხოსია.
- ქ. კობალადე ზაზუნა.
- ქ. ლიპარიტაშვილი პაატა.
- ქ. კიკნადე ნასყიდა.
- ქ. კიკნადე თევდორა.
- ქ. კიკნადე თამაზა.
- ქ. კიკნადე სენხია.
- ქ. კიკნადე პაატა.
- ქ. კიკნადე ბიძინა.
- ქ. კიკნადე ოთია.
- ქ. კიკნადე ზუბიტა.
- ქ. კიკნადე ესატა.
- ქ. კიკნადე ბერია.
- ქ. კიკნადე შიო.

ღრამა როგორც სხვათ აძეს: სახუცო აბაზი ათი.

უთხვას:

- ქ. ბლიაძე ბერუკა:.
- ქ. ბლიაძე პაატა:.
- ქ. ბლიაძე თამაზა:.
- ქ. ჩადუნელი მამუკა:.
- ქ. ბოლოკაძე იმარინდო:.
- ქ. ძიძიბაძე თევდორა:.
- ქ. არსენაძე ლ თისია:.
- ქ. ქოჩორაძე ხოსრო:.
- ქ. ქოჩორაძე პაატა:.
- ქ. ქოჩორაძე ზაქარია:.
- ქ. ქოჩორაძე ნიკოლოზ:.

11

ღრამა როგორც სხვათ აძეს: სახუცო: აძეს: აბაზი: ხუთი

ბიჯნას:

- ქ. ჯეგაძე თამაზა:.
- ქ. ჯეგაძე ბერა:.
- ქ. კოჩაძე გიორგი:.
- ქ. კოჩაძე ბერა:.
- ქ. პეპელაშვილი თამაზა:.
- ქ. გიგაშვილი ბერა:.
- ქ. გიგაშვილი შიო:.
- ქ. გიგაშვილი გიორგი:.
- ქ. გელაშვილი პაპია:.
- ქ. ძულიაშვილი ბერუკა:.
- ქ. ძულიაშვილი პაატა:.
- ქ. ძულიაშვილი შოშა:.
- ქ. არჯევანიძე ბეჟუა:.

13

ღრამა სხვასავით აძეს: ამათი სახუცო: აბაზი სამი:.

ჩუმათედეთს:

- ქ. კორკოტაძე თევდორა:.
- ქ. ბასილაშვილი სენია:.
- ქ. გიორგაშვილი გიორგა:.
- ქ. დედუნაშვილი თამაზა:.
- ქ. ჩადუნელი თამაზა:.
- ქ. კვირიაშვილი ბერუკა:.
- ქ. კვირიაშვილი ბეჟუა:.
- ქ. იოვანეშვილი გიორგი:.
- ქ. იოვანეშვილი პაატა:.
- ქ. ცარციძე სულხანა:.
- ქ. ცარციძე ოთია:.
- ქ. გიორგაშვილი დათუნა:.
- ქ. გიორგაშვილი ბერა:.
- ქ. გოგალაძე პაატა:.
- ქ. ჰეშელაშვილი ნასყიდა:.
- ქ. ულუმბელაშვილი სენია:.
- ქ. ულუმბელაშვილი თამაზა:.
- ქ. ულუმბელაშვილი ივანა:.
- ქ. ლუოკანაშვილი სენია:.
- ქ. ტატიაშვილი ბერა:.
- ქ. ტატიაშვილი დარჩია:.
- ქ. შუმბითიძე გიორგი:.

22

დრამა:

ამათი სახეცო აბაზი ოთხი:.

ზანდის:

- ქ. აბაზაძე დათუნა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ლალანიძე ბეჟან: საწირავი აძეს:.
- ქ. აბაზაძე ზაზა: საწირავი აძეს:.
- ქ. აბაზაძე ოთარი: საწირავი აძეს:.

- ქ. ნარიმანაშვილი ბერუკა:.
- ქ. ლუქუნიძე ივანა:.
- დრამა:

იტკაას:

- ქ. გუნცაძე ოთია: საწირავი აძეს:.
- ქ. ბასილიშვილი შერმაზან: საწირავი აძეს:.
- ქ. ბასილიშვილი საბა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ბასილიშვილი ვარამ: საწირავი აძეს:.
- ქ. მაჭავარიანი ივანა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ხარაძე რამინ: საწირავი აძეს:.
- ქ. ხარაძე რამაზა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ბუში ზაალ: საწირავი აძეს:.
- ქ. ბასილის*) საწირავი აძეს:.
- ქ. ირამიშვილი სეხნია: საწირავი აძეს:.
- ქ. მზარეული პაპუნა:.
- ქ. კაპანაძე მამუკა:.
- ქ. ანდრიაშვილი პაატა:.
- ქ. ანდრიაშვილი პაპუნა:.
- ქ. ანდრიაშვილი გიორგი:.
- ქ. ლომიძე ივანა:.
- ქ. კალატოზიშვილი სეხნია:.
- ქ. კობალაძე დათუნა:.
- ქ. კობალაძე მამუკა:.
- ქ. კობალაძე გიორგი:.
- ქ. მჭედელი ბერა:.
- ქ. კობალაძე კაცია:.
- ქ. გრიგალაშვილი შოშიტა:.
- ქ. კალატოზიშვილი თამაზა:.
- ქ. დეკანოზიძე მამუკა:.

---

*) ეს სიტყვა ახალი ხელით ჩაწერილია ძველი ამოშლილი სიტყვ მაგიერ.

- ქ. ლომიძე დათუნა მღვდელი:.
  - ქ. მამასახლისიშვილი ბერა:.
  - ქ. ნონაშვილი დათა:.
  - ქ. ნონაშვილი გიორვა:.
  - ქ. მკერვლიშვილი გარსია:.
  - ქ. დეკანოზიძე ივანა:.
  - ქ. დეკანოზიძე თამაზა:.
  - ქ. იგდარაშვილი გიორგი:.
  - ქ. გოჩაშვილი მამუკა:.
  - ქ. კაპანაძე სეხნია:.
  - ქ. ხახუტაშვილი გიორგი:.
  - ქ. გურულიშვილი თანდილა:.
  - ქ. კვინიკაძე საბა:.
  - ქ. კვინიკაძე ოსიტა:.
  - ქ. მებაღე თამაზა:.
  - ქ. ბერი დანიელი:.
  - ქ. ბლიაძე პეტრე:.
- ღრამა სამარხო: ამათი სახუცო აბაზი ხუთი:.

42

სურამს:

- ქ. მურვანიშვილი ოთარი: საწირავი აძეს:.
- ქ. მურვანიშვილი მურვან: საწირავი აძეს:.
- ქ. ტულრინაშვილი გიორგი: საწირავი აძეს:.
- ქ. ციმანკურიძე სვიმონ: საწირავი აძეს:.
- ქ. ბაიაშვილი მამუკა:.
- ქ. პაპინაშვილი მამუკა:.
- ქ. ნებიერიძე ბერუკა:.
- ქ. სანდაძე მამუკა:.
- ქ. ჯობაძე სულხანა:.
- ქ. ჯობაძე სეხნია:.
- ქ. ჯობაძე მამუკა:.
- ქ. ჯობაძე გიორგი:.

III

- ქ. ჯობაძე ბერუკა:.
- ქ. ჯობაძე კიდევ გიორგი:.
- ქ. ჯობაძე მახარა:.
- ქ. ჯობაძე კიდევ ბერუკა:.
- ქ. ლხინიაშვილი ბერა:.
- ქ. ბანჭურიშვილი ღონია:.
- ქ. ბებიაშვილი მახარა:.
- ქ. რევაზიშვილი გიორგი:.
- ქ. რევაზიშვილი პაპუნა:.
- ქ. ბარბაქაძე მამულა:.
- ქ. ბარბაქაძე ზურაბ:.
- ქ. ძამაშვილი ოქროპირი:.
- ქ. ბიბილაური მამუკა:.
- ქ. შათირიშვილი ზაქარია:.
- ქ. ურიაყოფილი ელიზბარ:.
- ქ. სვიმონაშვილი ბერა:.
- ქ. კვირიკაძე დათუნა:.
- ქ. ბებიაშვილი გაბრიელ მლდელი:.
- ქ. ბებიაშვილი შიო:.
- ქ. ნებიერიძე დათუნა:.

32

ღრამა როგორც სხვათ აძეს: :ამათი სახუცო აბაზი ათი:.

ზე სუკამს:

- ქ. მთიულიშვილი ივანე:.
- ქ. გვერებაშვილი ბერი:.
- ქ. გვერებაშვილი კიდევ ბერი:.
- ქ. გვერებაშვილი დათუნა:.
- ქ. გვერებაშვილი შოშიტა:.
- ქ. ბებიაშვილი ნიკოლოზ:.
- ქ. ბებიაშვილი ივანე:.
- ქ. ქურდაძე ზურაბ:.
- ქ. ფარეშიშვილი ჯაშა:.

- ქ. ცხერელაშვილი ფრიდონა:
- ქ. ყიმშიძე ბერი:
- ქ. აღომლიშვილი გიორგი:
- ქ. ჩოლაყაშვილი ივანე:
- ქ. მუშლაძე ბახუტა:
- ქ. ბარბაქაძე: მახარობელი:

15

ღრამა როგორც სხვათ აქეს: ამათი სახეცო აბაზი ოთხი:

ბეჭაძს:

- ქ. არახჩიაშვილი სენია: საწირავი აქეს:
- ქ. ბადრიშვილი თამაზა: საწირავი აქეს:
- ქ. ბიძინაშვილი ბერუკა:
- ქ. კანჭაშვილი დარჩია:
- ქ. მათიაშვილი ანდრიოს:
- ქ. მათიაშვილი ივანე:
- ქ. მათიაშვილი შოშიტა:
- ქ. მათიაშვილი კიდევ ივანე:
- ქ. მათიაშვილი მანველ:
- ქ. მათიაშვილი თამაზა:
- ქ. გრიგალაშვილი დათუნა:
- ქ. ვარდიშვილი პაპუნა:
- ქ. ლალუაშვილი თამაზა:
- ქ. ლალუაშვილი შოშიტა:
- ქ. ხუნიაშვილი გიორგი:
- ქ. კაკიაშვილი დათუნა:
- ქ. ივანაშვილი ნასყიდა:
- ქ. აღუაშვილი თამაზა:
- ქ. ბარბახაშვილი დათუნა:
- ქ. ძულიაშვილი პაპუნა:
- ქ. გიორგაშვილი გარსია:
- ქ. ძულიაშვილი გიორგი:
- ქ. შოშიაშვილი ზაქარა:

- ქ. შოშიაშვილი ზახუტა:.
- ქ. შოშიაშვილი ბერუკა:.
- ქ. ლალუაშვილი დათუნა:.
- ქ. ძელაშვილი ძელია:.
- ქ. ტუკაძე ლომინა:.
- ქ. ტუკაძე გიორგი:.
- ქ. ტუკაძე გოგია:.
- ქ. კურტანიძე თამაზა:.
- ქ. მამასახლისი კაცია:.
- ქ. მღღელი ელიოზ:.
- ქ. ტაბატაძე სეხნია:.
- ქ. ბარბაქაძე ზიძინა:.
- ქ. მღღელი ნიკოლოზ:.
- ქ. ბლიაძე ზაქარა:.
- ქ. ნოზაძე ნასყიდა:.
- ქ. ნოზაძე დათუნა:.
- ქ. ნოზაძე თამაზა:.
- ქ. ხარატი სეხნია:.
- ქ. გუდაძე გიორგი:.
- ქ. გუდაძე ზაქარია:.
- ქ. მღღელი ჰაველი:.
- ქ. ბლიაძე გიორგი:.

45

დრამა როგორც სხვათა სძეს: ამათი სახუცო მარჩილი ხუთი:.

ტეზკს:

- ქ. ორჯონიკიძე მამუკა: საწირაფი აძეს:.
- ქ. მაჭავარიანი რამაზა: საწირაფი აძეს:.
- ქ. აიდარაშვილი ზაქარია:.
- ქ. აიდარაშვილი გიგი:.
- ქ. აიდარაშვილი ბერი:.
- ქ. ხაჯაველიძე გიორგი:.
- ქ. ხაჯაველიძე ბერი:.

- ქ. ხაჯაველიძე ბეთია:
- ქ. ხაჯაველიძე პატრე მლდელო:
- ქ. აბრამაშვილი ნასყიდა:
- ქ. გოგატაძე ივანა:
- ქ. ორჯონიკიძე სულხანა: საწირავი აძეს:
- ქ. ორჯონიკიძე რამაზ:
- ქ. ორჯონიკიძე მახარა:
- ქ. ორჯონიკიძე ივანა:
- ქ. ორჯონიკიძე დათუნა:
- ქ. ზაქარიაშვილი ზურაბა:
- ქ. თევადე ზაქარა:
- ქ. ნებიერიძე გიორგი:
- ქ. ნებიერიძე ნასყიდა:
- ქ. ჩიქუანი ბერი:
- ქ. დევაძე ბერი:

22

ღრამა როგორც სხვისა სწერია: ამითი სახეცო მარჩილი
ოთხი:

მეორე სახეცო ტყეკს:

- ქ. სავანელი პაატა: საწირავი აძეს. *)
- ქ. სავანელი მამუკა: საწირავი აძეს.
- ქ. სავანელი დათუნა საწირავი აძეს:
- ქ. სავანელი ელიზბარ: საწირავი აძეს:
- ქ. სავანელი პაატა: საწირავი აძეს:
- ქ. რუსაშვილი იესე: საწირავი აძეს:
- ქ. მაქავარიანი ფარემუზ: საწირავი აძეს:
- ქ. გარსიაშვილი პაატა:
- ქ. რუამაშვილი რუამა:
- ქ. რუამაშვილი გიორგი:
- ქ. მანუტაშვილი ვარმიელი:
- ქ. მანუტაშვილი პაპუნა:

---

*) შემდეგ სხვა ხელით მიწერილია: დანიცა...

- ქ. მანუტაშვილი რევაზა:.
- ქ. ნასყიდაშვილი ბიძინა:.
- ქ. ელისაშვილი ზურაბა:.
- ქ. რევაზაშვილი დათუნა:.
- ქ. რევაზაშვილი რევაზა:.
- ქ. ციხელაშვილი ფოცხვერი:.
- ქ. ციხელაშვილი ოთია:.
- ქ. ციხელაშვილი სეხნია:.
- ქ. ციხელაშვილი დემეტრე:.
- ქ. ციხელაშვილი გელია:.
- ქ. ციხელაშვილი თევდორა:.
- ქ. ელიაშვილი თამაზა:.
- ქ. ელიაშვილი მამუკა:.
- ქ. მაჩხაშვილი პაპუნა:.
- ქ. მჭედლიშვილი ბერუა:.
- ქ. მჭედლიშვილი სეხნია:.
- ქ. მერაბაშვილი ზაქარია:.
- ქ. სუმბაძე დათუნა:.
- ქ. სუმბაძე ბეჟუა:.
- ქ. სუმბაძე გიორგი:.
- ქ. სავანლის ბუში ხოსია:.
- ქ. ნოზაძე დათუნა:.
- ქ. ნოზაძე კიდევ დათუნა:.
- ქ. ბლიაძე ბერუკა:.
- ქ. ფშოტიძე ივანა:.
- ქ. მაჭავარიანის ბუში თამაზა:.
- ქ. ფშოტიძე გიორგი:.
- ქ. ფშოტიძე სეხნია:.
- ქ. ფშოტიძე პაპუნა:.
- ქ. ფშოტიძე მახარა:.
- ქ. ფშოტიძე შიო:.
- ქ. ფშოტიძე ივანა:.
- ქ. თურგანაძე იორდანე:.

ქ. რუფაქიძე სტეფანე.

ქ. ბოხაძე გოჩა.

ქ. რუსაშვილი ზაალ: საწირავი აძეს: ნიშანიც.

ქ. რუსაშვილი დავით: საწირავი აძეს: ნიშანიც. 49

ღრამა როგორც სხვათ აძეს: ამითი სახუცო მარჩილი
 ოთხი.

შესამე სახუცო ტეზეა:

ქ. ჩიკოძე შიო: საწირავი აძეს.

ქ. ბუქლულაშვილი ზაქარია.

ქ. ბუქლულაშვილი ოტია.

ქ. ბუქლულაშვილი სეხნია.

ქ. ბუქლულაშვილი ბერი.

ქ. ბეროზაშვილი შოშია.

ქ. ბეროზაშვილი მამუკა.

ქ. ბეროზაშვილი დათუნა.

ქ. ოთიაშვილი მამუკა.

ქ. წვერიანიშვილი ბერი.

ქ. ძურიაშვილი ბერუა.

ქ. ძულიაშვილი დათუნა.

ქ. ძულიაშვილი ნასყიდა.

ქ. ძულიაშვილი თამაზა.

ქ. არავიაშვილი მამისა.

ქ. არავიაშვილი რევაზა.

ქ. არავიაშვილი თამაზა.

ქ. არავიაშვილი ბერუკა.

ქ. არავიაშვილი გოგია.

ქ. არავიაშვილი ინდუა.

ქ. ჩაჩანიძე რამაზა.

ქ. ჩაჩანიძე ბასილა.

ქ. მწეველიძე გიორგი.

ქ. მწეველიძე პაატა.

- ქ. ქყოიძე ივანე:
- ქ. ლაცაბიძე მახარა:
- ქ. კაპანაძე გოგილა:
- ქ. კაპანაძე დათუნა:
- ქ. ნოზაძე გიორგი:
- ქ. ნოზაძე პაპუნა:
- ქ. თომაძე პიტია:
- ქ. ლამბაშიძე ზურაბა:
- ქ. ლამბაშიძე პაპუნა:
- ქ. ბითაძე პატა:
- ქ. ბითაძე ბერი:
- ქ. ბითაძე ზაქარია:
- ქ. ლიანლაძე გიორგი:
- ქ. დევაძე მამუკა:
- ქ. გუდაძე დავით:
- ქ. არავიაშვილი თადეოზ: მლდელი:

40

დ'ამა როგორც სხვაგან დაგვიწერია: ამათი სახეცო მარჩილი ოთხი:

ბედიოს:

- ქ. ლალაშვილი გიორგი:
- ქ. ქალიაშვილი ნადირა:
- ქ. ქალიაშვილი თამაზა:
- ქ. ქალიაშვილი ბეჟუა:
- ქ. ონიაშვილი გიორგი:
- ქ. ონიაშვილი დათუნა:
- ქ. ქიტიაშვილი ბერი:
- ქ. ილარიონიშვილი საბა:
- ქ. აყდიაშვილი დათუნა:
- ქ. აყდიაშვილი ივანა:
- ქ. აყდიაშვილი ოთარა:
- ქ. ფაფელაშვილი გიორგი:

- ქ. მამუკაშვილი ბერუა:.
- ქ. ჩიტიაშვილი ივანე:.
- ქ. ჩიტიაშვილი პაპუნა:.
- ქ. ჩიტიაშვილი ბიძინა:.
- ქ. ჩქოლაძე პაპუნა:.
- ქ. ჩქოლაძე გელია:.
- ქ. ჩქოლაძე გიორგი:.
- ქ. ჩქოლაძე ბერი:.
- ქ. გომარელი სეხნია:.
- ქ. ვეფხაძე ივანა:.
- ქ. ვეფხაძე დათუნა:.
- ქ. ვეფხაძე გიორგი:.
- ქ. ბუზალაძე ბერი:.
- ქ. თეგაძე ბერუა:.

26

დრამას როგორც სხვაგან დაგვიწერია: ამითი სახუცო აბაზი რვა:.

მონასტეკს:

- ქ. ქურდაძე მახარა:.
- ქ. ქურდაძე მამისა:.
- ქ. გომარელი ივანა:.
- ქ. ლომინაშვილი ბერუა:.
- ქ. ფოცხვერაშვილი თამაზა:.
- ქ. ხარატი დათუნა:.

6

დრამას ნაცვლად თეითო ფოხალი სამარხო აძეს: ამითი სახუცო აბაზი ორი:.

ცხის ძიქს:

- ქ. ჩხეიძე ბეტან: საწირავი აძეს:.
- ქ. ყიფიანი შამისთვალი: საწირავი აძეს:.

ქ. *)

ქ.

ქ. კიკნაძე პაატა:

ქ. ჩაჩანიძე გიორგი:

ქ. ჩაჩანიძე ზაქარია:

ქ. გომარელი ბექუა:

ქ.

ქ.

ქ.

11

ღრამას ნაცვლად თვითო ფოხალი სამარხო აძეს.

შოდისხარს:

ქ. მდივანი დუშია: საწირაფი აძეს:

ქ. ლონლაძე საზვია:

ქ. ტოტაძე ბიძინა:

ქ. ტოტაძე სეხნია:

ქ. ჭაბუკაძე პაპუნა:

ქ. ოსაძე პაატა:

ქ. ოსაძე კაცია:

ქ. ოსაძე მახარა:

ქ. კილაძე დათია:

ქ. თეთროძე ზაქარია:

ქ. გედაძე დათუნა:

ქ. ბეჟანაშვილი სეხნია:

ქ. ბეჟანაშვილი ბექუა:

ქ. ბეჟანაშვილი პაპნია:

ქ. ბეჟანაშვილი კიდევ ბექუა:

ქ. ხიზანაშვილი პაატა:

16

*) ეს და ამას ქვემოთ დატოვებული ცარიელი ადგილები დედნისა მოწმობენ, რომ შემადგენელს საზოგადო რიცხვი სცოდნია, მაგრამ სახელები და გვარები არ მოჰგონებია.

დრამა ბოგანოს ნახევარ კოდსა: სხვა მთელ იღებს: ამათი
სახუცო სამი მარჩილი:

ქვიშვითს:

- ქ.
- ქ. გუდაბრელი ივანა: საწირავი აძეს:
- ქ. ავალიშვილი სვიმონ: საწირავი აძეს:
- ქ. სამადაშვილი გიორგი: საწირავი აძეს:
- ქ. მუსტაფაშვილი ოთია:
- ქ. მუსტაფაშვილი ბეჟუა:
- ქ. მქადაშვილი თამაზა:
- ქ. მქადაშვილი თევდორა:
- ქ. მქადაშვილი ზაქარა:
- ქ. მქადაშვილი შოშიტა:
- ქ. მალლაფერიძე ზურაბა:
- ქ. მალლაფერიძე ბერუკა:
- ქ. მალლაფერიძე ბეჟუა:
- ქ. ჩიტაძე თამაზა:
- ქ. ჩიტაძე ბეჟია:
- ქ. ჩიტაძე გიორგი:
- ქ. ლაცადიძე გელა:
- ქ. ლაცადიძე მჭედელი:
- ქ. ლაცადიძე პაპუნა:
- ქ. ქლიბაძე ზაქარია:
- ქ. ქლიბაძე თამაზა:
- ქ. მცხვედაძე ზაქარია:
- ქ. მცხვედაძე პაპუნა:
- ქ. ბლუაშვილი ზაქარია:
- ქ. ბლუაშვილი ივანა:
- ქ. ბლუაშვილი დათუნა:
- ქ. არსენაძე პაპუნა:

დრამა ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელსა: ამათი
სახუცო ოთხი მარჩილი:*)

ზანაგს:

- ქ. ქურცაკაშვილი სულხანა:
- ქ. ქურცაკაშვილი ივანა:
- ქ. ქურცაკაშვილი გულისა:
- ქ. ქურცაკაშვილი ხიზანა:
- ქ. გოსტაბაშვილი ბერუკა:
- ქ. გოსტაბაშვილი ძულია:
- ქ. გოსტაბაშვილი თამაზა:
- ქ. გოსტაბაშვილი დათუნა:
- ქ. ესიაშვილი ნასყიდა:
- ქ. ესიაშვილი გიორგი:
- ქ. ესიაშვილი ბეჟუა:
- ქ. ესიაშვილი პაატა:
- ქ. ესიაშვილი ზაქარია:
- ქ. ფოცხვერაშვილი ზურაბა:
- ქ. კიკაძე თამაზა:
- ქ. კიკაძე პაპუნა:
- ქ. კიკაძე მამუკა:
- ქ. კიკაძე ივანა:
- ქ. კიკაძე მამუკა:
- ქ. კიკაძე თევდორა:
- ქ. კიკაძე საქუტა:
- ქ. კიკაძე კაციო:
- ქ. სხალაძე მახარა:
- ქ. სხალაძე პაპუნა:

24

დრამას ნაცვლად თექვსმეტი ლიტრა თევზი აქვს: ამათი
სახუცო მარჩილი სამი:

*) ეს ორი სიტყვა სხვა ხელით სწერია.

საგანისკეგს:

- ქ. მახარებლიშვილი პაატა:.
- ქ. მახარებლიშვილი ბერუკა:.
- ქ. ბადრიაშვილი დომელა:.
- ქ. ბადრიაშვილი გოსიტა:.
- ქ. ბადრიაშვილი კიდევ პაატა:.
- ქ. ბადრიაშვილი ბეჟუა:.
- ქ. ბადრიაშვილი ზურაბა:.
- ქ. ფაფელაშვილი ხიზანა:.
- ქ. მარგველაშვილი როსიტა:.
- ქ. მარგველაშვილი შოშია:.
- ქ. მარგველაშვილი ბერუკა:.
- ქ. მარგველაშვილი ბერია:.
- ქ. მარგველაშვილი ბეჟუა:.
- ქ. ქაცახაძე დათუნა:.
- ქ. ქაცახაძე თევდორე მღვდელი:.
- ქ. ქაცახაძე როსიტა:.
- ქ. ფცქიალაძე ბასილა:.
- ქ. ფცქიალაძე თევდორა:.

18

ღრამის ნაცვლად თევზი ლიტრა თორმეტი აქვს: ესე და ზანავი ერთს ხუცეს ჰქონდა: მარჩილი სამი:*)

გამოდმა ახადდაბას:

- ქ. ურიაყოფილი თამაზა:.
- ქ. ურიაყოფილი შიო:.
- ქ. ურიაყოფილი დათუნა:.
- ქ. ურიაყოფილი კაცია:.
- ქ. ზეიამნაილი მარინდა:.
- ქ. ზენაშვილი ოთია:.
- ქ. ზენაშვილი პაატა:.

*) ეს ორი სიტყვა სხვა ხელით სწერია.

- ქ. ზენაშვილი ბერი:.
- ქ. მესხიძე ივანა:.
- ქ. მესხიძე მახარა:.
- ქ. მესხიძე გიორგი:.
- ქ. ფეჭიალაძე გელა:.
- ქ. იმერელი:.

13

დრამის ნაცვლად აქვს: თევზი ლიტრა რვა: ამათი სა-
ხუცო აბაზი ოთხი:.

ტაშისკარა:

- ქ. ბეჩიელი საწირავი აქვს:.
- ქ. ჩიკვაიძე ფირან: საწირავი აქვს:.
- ქ. ჩიკვაიძე ივანა: საწირავი აქვს:.
- ქ. ჩიკვაიძე საბა: საწირავი აქვს:.
- ქ. ფასიტაშვილი შიო: საწირავი აქვს:.
- ქ. ფასიტაშვილი გიორგი: საწირავი აქვს:.
- ქ. კანტიძე ბასილა:.
- ქ. კანტიძე პაპუნა:.
- ქ. ხუმარაძე პაპუნა:.
- ქ. სხირტლაძე ივანა:.
- ქ. სხირტლაძე ოთია:.
- ქ. დევაძე დათუნა:.
- ქ. ბითაძე თამაზა:.
- ქ. ბითაძე ივანა:.
- ქ. მექვაბიძე გოგია:.
- ქ. ლუკაშვილი ოთარა:.
- ქ. საგინაშვილი ბეჟან:.
- ქ. საგინაშვილი კიდევ ბეჟან:.
- ქ. საგინაშვილი ზაალ:.
- ქ. მარგველაშვილი თევდორა:.
- ქ. მარგველაშვილი გივი:.
- ქ. სუთიაშვილი თანდილა:.

- ქ. სუთიაშვილი თამაზა:.
  - ქ. მეზერიშვილი ბერი:.
  - ქ. ჩიკვაიძის ყმა ზახუტა:.
- 25

ღრამა ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს იღებს: ამათი სახუცო მარჩილი სამი:.

გადაბრუნება:

- ქ. ნათიშვილი ონაფრე: საწირავე აძეს:.
  - ქ. ნათიშვილი პაპუნა: საწირავე აძეს:.
  - ქ. ლონენაშვილი პაატა:.
  - ქ. ზახუტაშვილი ქიტია:.
- 4

აზაურშვილის ცოლი ეინც აღსრულდეს. ნიშანი: გამო-ართვი და საწირავე: *)

შინდაბრუნება:

- ქ. ქოტიშვილი ნასყიდა: საწირავე აძეს:.
- ქ. კვეხიაშვილი გივი:.
- ქ. სვიმონაშვილი ივანა:.
- ქ. ბედიანაშვილი ზაქარია:.
- ქ. ბედიანაშვილი გიორგი:.
- ქ. ბედიანაშვილი ალექსი:.
- ქ. კვახიაშვილი გიორგი:.
- ქ. ლომინაშვილი გელია:.
- ქ. ლომინაშვილი ბეჟუა:.
- ქ. ლომინაშვილი დათუნა:.
- ქ. ლომინაშვილი ზაზა:.
- ქ. მაზაძე ბერი:.
- ქ. კუსრაძე გიორგი:.
- ქ. ბოლოკაძე დათუნა:.
- ქ. ნიქოზელი გიორგი:.

*) უკანასკნელი ორი სტრიქონი სხვა ხელით არის დაწერილი.

- ქ. ნიქოზელი ბიძინა:.
- ქ. ნიქოზელი ბერუკა:.
- ქ. ნიქოზელი ოთარი:.

18

ღრამა როგორც სხვისა დამიწერია ისე სძეს: ამათი სა-
ხუცო აბაზი ხუთი:.

ქარელში:

- ქ. ამატაკიშვილი გიორგი: საწირავი აძეს:.
- ქ. ამატაკიშვილი პაატა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ამატაკიშვილი იესე: საწირავი აძეს:.
- ქ. თოფჩიაშვილი მამუკა: საწირავი აძეს:.
- ქ. თოფჩიაშვილი შაბურა: საწირავი აძეს:.
- ქ. თოფჩიაშვილი:.
- ქ. თოფჩიაშვილი:.
- ქ. ლასურა საწირავი აძეს:.
- ქ. ტაბატაძე გიორგი:.
- ქ. ტაბატაძე მამუკა:.
- ქ. ტაბატაძე გიორგი:.
- ქ. როსაბაშვილი ბერი:.
- ქ. ცენეკაშვილი თამაზა:.
- ქ. სოფრომაძე გიორგი:.
- ქ. სოფრომაძე ზაქარია:.
- ქ. ოქროპირიშვილი ბერა:.
- ქ. ოქროპირიშვილი თევდორა:.
- ქ. ფოფჩიაშვილი ივანე:.
- ქ. ბუში ბარამ:.
- ქ. ონიაშვილი დათუნა:.

20

ღრამა როგორც სხვა აწერია: ამათი სახუცო აბაზი ხუთი:.

საშუკს:

- ქ. ბექუტაშვილი ედიშერ: საწირავი აძეს:.
- ქ. ოღმუღლი სეზნია: საწირავი აძეს:.

- ქ. გივიშვილი სეხნია:.
- ქ. გივიშვილი გივი:.
- ქ. ქუზიაშვილი თამაზა:.
- ქ. აქმიშვილი ბერი:.
- ქ. ალექსაშვილი ძამა:.
- ქ. ინდიშვილი პაპუნა:.
- ქ. ინდიშვილი ბერი:.
- ქ. შოშიტაშვილი დარჩია:.
- ქ. აბიაშვილი ბადურა:.
- ქ. აბიაშვილი ოთარი:.
- ქ. შიღელი გიორგი:.
- ქ. მისი განაყოფი ბერა:.
- ქ. მალაძე ხოსია:.

15

ღრამა როგორც სხვისა დამიწერია: ამათი სახუცო მარჩი-
ლი. ხუთი:*)

ასააურს:

- ქ. კელუბანიშვილი ბეჟან: საწირავი აძეს:.
- ქ. შოშიტა საწირავი აძეს:.
- ქ. ნოზაძე ბერა:.
- ქ. ნოზაძე გელია:.
- ქ. ხუცისშვილი ზაზა:.
- ქ. ხუცისშვილი რჩეულა:.
- ქ. თომეშვილი გიორგი:.
- ქ. პაპაშვილი თამაზა:.
- ქ. კუტიშვილი ზიქარია:.
- ქ. ბერუაშვილი ბეჟია:.
- ქ. ბერუაშვილი თამაზა:.
- ქ. ზიქუაშვილი ბერი:.
- ქ. ზიქუაშვილი ბასილა:.

*) წინეთ ვგონებ წერებულა: „აბაზი ხუთი“. მერმე ეგ წაუშლიათ და დაუწერიათ: „მარჩილი ხუთი“.

- ქ. დაბრუნდაშვილი გიორგი:.
- ქ. დაბრუნდაშვილი მამუკა:.
- ქ. ხაბელაშვილი ხოსიტა:.
- ქ. გელაშვილი ბერი შოშიტასი:.
- ქ. თანდილაშვილი ივანა:.
- ქ. აუშტარი ბერი:.
- ქ. საბაიკიძე შოშია:.
- ქ. ფარეში დათუნა:.
- ქ. კოჩაძე ივანა:.
- ქ. კოჩაძე დათუნა:.
- ქ. მალიძე გიორგი:.
- ქ. ბაქრაძე შოშიტა:.
- ქ. იამანიძე იმანა:.
- ქ. იამანიძე გელია:.
- ქ. ჩინჩალაძე ივანა:.
- ქ. მერაბაშვილი შოშიტას ბოგანო:.

28

დრამა როგორც სხვათ აწერია: ამათი სახეუკო მალჩილი
ოთხი:.

ჭადას სოფელს ზემო:

- ქ. ბლიაძე ვია:.
- ქ. კიკაძე შიო:.
- ქ. აიშაშვილი ლეკვია:.
- ქ. ქადაგიშვილი გივი:.
- ქ. კმალაძე ბერი:.
- ქ. ჩადუნელი ხოსია:.
- ქ. კახი ბერუკა:.
- ქ. კვამლაძე ჯავახი:.
- ქ. იორდანაშვილი მამუკა:.
- ქ. ხარშილაძე ბერი:.
- ქ. ფრცელი:.

11

. . . . . *)

*) აქ აღგილია დატოვებული, მაგრამ სოფლის სახელი არა სწერია.

- ქ. პეტრიაშვილი დათუნა:.
- ქ. ბეთიაშვილი ბერი:.
- ქ. ძამანაშვილი ბერუკა:.
- ქ. თორელაშვილი რამაზა:.
- ქ. ქვრივისშვილი ბერი:.
- ქ. გოგატაშვილი ბერი:.
- ქ. ჩიტიაშვილი თამაზა:.
- ქ. ყერეყუცაშვილი დათუნა:.
- ქ. მალიძე ბერი:.
- ქ. ნაკაშიძე გიორგი:.
- ქ. ჯაფახი ზაქარია:.
- ქ. კახი ბერი:.
- ქ. შავარდენიძე პეტრე:.
- ქ. შავარდენიძე ოთარა:.
- ქ. გონგლაძე გიორგი:.
- ქ. წმანელი პაატა:.
- ქ. ლუქუნძე პაატა:.
- ქ. ბლუაძე მამუკა:.
- ქ. ლაკლაკი ნასყიდა:.
- ქ. ოთია:.
- ქ. ბარქოზაძე ნიკოლოზა:.
- ქ. ამ. გუჯარში. ვინც. აზნაურშვილები. სწერიან. ცხენი
ნიშანი. და გარდასახურავი. ყველას. სძეს:*)

21

ღუბრძას:

- ქ. ჩინჩალაძე თამაზა: . ა
- ქ. მეკრე მახარა: . ა
- ქ. ბლიაძე გოგია: . ა
- ქ. როინა: ა
- ქ. ლომიძე ზაქუტა: . ა
- ქ. მრაჭველი თამაზა: . ა

*) უკანასკნელი ორი სტრიქონი ხზვა ხელით არის დაწერილი.

- ქ. სვიმონასშვილი გიორგი: ა
- ქ. ქაქანაშვილი შიო: ა
- ქ. ქაქანაშვილი მქედელი: ა
- ქ. საეზიანიშვილი ივანა: ა
- ქ. მასხარაშვილი რამაზა: ბ
- ქ. მამასახლისი დათუნა: ა

12

დრამასა როგორც სხვისა დაგვიწერია: ამათს ხუცეს აძეს
აბაზი ხუთი:.

ახალსაფელსა:

- ქ. ჩიტაშვილი ივანა: ა
  - ქ. ელიკაშვილი გიორგი: ა
  - ქ. სხალაძე თევდორა: ა
  - ქ. მამასახლისი ბეჟუა: ა
  - ქ. თისლელი თამაზა: ა
  - ქ. ყვიჭინაძე გოდერძი: ბ
  - ქ. ქალიაშვილი სეხნია: ა
  - ქ. ირემაძე ნასყიდა: ა
  - ქ. ალავიძე ბერი: ა
  - ქ. ოსი ოთია: ა
  - ქ. ტოტაძე დათუნა: ა
  - ქ. ირემაძე რამაზა: ა
- ამათს ხუცეს აძეს მარჩილი სამი:.

სატაფეს:

- ქ. ქურციკაშვილი ნასყიდა: საწირავი აძეს.
- ქ. ნადირაშვილი გივი: საწირავი აძეს.
- ქ. ლამბაშიძე გივი: ა
- ქ. ლამბაშიძე გიო[რ]გა: ა
- ქ. ლამბაშიძე იესე: ა
- ქ. ხუციშვილი თამაზა: ა
- ქ. შუმბითიძე თამაზა: ა

- ქ. ნოზაძე ივანე: ა
- ქ. ნოზაძე ბერია: ა
- ქ. დიასახლისი ნადირა: ა
- ქ. ბოქორაძე გიორგი: ა
- ქ. ოსაძე თამაზა: ა

12

აყრილი ბევრია: თუ მოვლენ ყველა მეტი უნდა მოგცენ: სახუცო და დრამა: ესე და ახალსოფელი: დრამა როგორც სხვისა სწერია: ამათი სახუცო მარჩილი. ორი:

ძგისა:

- ქ. ციმანკურიძე ფირან: საწირავი აძეს:
- ქ. მჭედელი თევდორა: ა
- ქ. ღვინიაშვილი მამუკა: ა
- ქ. ღვინიაშვილი ბერიკა: ა
- ქ. ხივრაძე გიორგი: ა
- ქ. ღვინიაშვილი პაატა: ა
- ქ. ღვინიაშვილი გოდერძა: ა
- ქ. ძალიბანაშვილი ესტატე: ა
- ქ. გუნაშვილი ბერი: ა
- ქ. ლაზარეშვილი ელიოზ: ა

10

დრამა როგორც სხვათა დაგვიწერია: ამათს ხუცეს შაური თოთხმეტი:

გაყას:

- ქ. ნადირაშვილი ივანე: ა
- ქ. ნადირაშვილი მამუკა: ა
- ქ. ნადირაშვილი ქეტია: ა
- ქ. ნადირაშვილი ნადირა: ა
- ქ. ნადირაშვილი გიორგი: ა
- ქ. ზემბედაშვილი მამუკა: ა
- ქ. კბილაშვილი ბერი: ა
- ქ. ზესელაშვილი ბერი: ა

- ქ. მღდელი სეხნია: ა
- ქ. ქოჩორაძე გიორგი: ა
- ქ. მეგრელიშვილი მამუკა: ა
- ქ. დალაქიშვილი გიო[რ]გა: ა
- ქ. საყვარელაშვილი პაპუნა: ა
- ქ. დათუკაშვილი ბერი: ა
- ქ. იმერილიშვილი გიორგი: ა
- ქ. ხუციშვილი დათუნა: ა
- ქ. ტატიაშვილი ნაეროზა: ა
- ქ. ბანძუაშვილი გიორგი: ა
- ქ. დათუკაშვილი ღონია: ა
- ქ. იმერლიშვილი სეხნია: ა
- ქ. ხოტივრაშვილი ქიტესა: ა
- ქ. ყიფიანიშვილი დათუნა: ა
- ქ. ბაბადიშვილი გიორგი: ა
- ქ. მამუკაშვილი ბერი: ა
- ქ. ნაცვლიშვილი მამუკა: ა
- ქ. ინანაშვილი მამულა: ა
- ქ. გაჩაგედაშვილი ბერი: ა
- ქ. შეკრიშვილი ბერი: ა
- ქ. მოურავი გუგულა: ა
- ქ. მღდელი ბახუტა: ა

ამათი ღრამაც ისევე: ამათი სახუცო აბაზი შვიდი:

ქ. ამ გუჯარში ვინც საწირავიანი. აზნაურშვილნი: სწერ-
იან. ცხენი ნიშანი და გარდასახურაფი სძესთ: სამანეთი*).

კ. თაყაიშვილი

(შემდეგი იქნება)

*) უკანასკნელი ორი სტრიქონი სხვა ხელით სწერია.
აქ თავდება ჩვენი დედანი. უკანასკნელ რვეულს, როგორც მოვი-
ხსენიეთ, აკლია ერთი ფურცელი. დედანს სხვა რვეულიც უნდა აკლდეს
ჩვენის აზრით.

არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი *)

სკრა. ურბნისის ცოტა ქვემოთ, სადგურ სკრასთან, მტკუ-
არს უერთდება მარჯვენა მხრით სკრის ვიწრო ხეობა. სკრის
წყალი, ანუ როგორც ეხლა ადგილობრივ ეძახიან მეძლება,
პატარაა და ზაფხულში მინდვრების და ბაღების მოსარწყავად
არის მთლად დარიგებული. ხეობა ვიწროა, როგორც მოვიხსენ-
ნათ, მაგრამ სიგძეზე შვიდ-რვა ვერსის მანძილზე მიდის. ის-
ტორიის წინა დროს ნაშთებათ ამ ხეობისა უნდა ჩაითვალოს
ძველი სასაფლაოები. საფლავები ფიქალი ქვებისაგან არიან ნა-
შენნი და მათში კაცის ძვლებთან ერთად ხშირად ჰპოულობენ
თიხის ჭურჭლებს და იშვიათად სამკაულებს და იარაღებს ბრინ-
ჯაოსა და რკინისა. საზოგადოთ კი ნივთებით აქაური საფ-
ლავები ღარიბია. ჩვენ რამოდენიმე ადგილას ვსინჯეთ აქ მოთ-
ხრა საფლავებისა და სხვათა შორის ვიპოვეთ ორი თიხის კუ-
ბო, გრეხილებით შემკობილი და საზოგადოთ ლამაზი ხელო-
ბისა. კუბოებში ძვლების მეტი არა რა აღმოჩნდა. ნაშთები კუ-
ბოებისა ამოვიღეთ მიწიდან და დავაწყვეთ სკრის მოურავის
ეზოში. თიხის კუბოები მცხეთაშიაც არის ნაპოენი და ერთი
მათგანი ეხლა ინახება კავკასიის მუზეუმში, მაგრამ სკრაში ნა-
პოენი კუბონი ხელობით ბევრათ უფრო ლამაზი არიან მცხე-
თისაზე. საკვირველია, რომ ამ თიხის კუბოებთან ბევრი მიწა-
ში ჩაფლული ქვევრებიც აღმოჩნდა. ამ ბოლოს დროს მოგვი-
ვიდა ამბავი, რომ ერთ ქვევრში ჩამარხული კაცის ჩონჩხიც

*) იხ. «მომბე» № III.

უპოვიათ, ასე რომ ძველათ ქვევრებიც საფლავათ ყოფილა აქ ხმარებაში. თინის კუბოების ნაშთები ჩვენ ვნახეთ კიდევ ცოტა ზემოთ, წყლის პირათ, ნიაღვარისაგან ჩამონგრეული.

ქრისტიანული ხელობის ნაშთებით სკრის ხეობა მდიდარია. აქ ძლიერ ბევრი ეკლესიები და ეკლესიების ნანგრევები შეგხვდებათ ყოველგან, მაგრამ მათში თვალ-საჩინო ხუროთ-მოძღვრების ნაშთი არ არის. უმეტესი ნაწილი სკრის ეკლესიებისა ჩვეულებრივის სახის არის, ესე იგი ნაშენია უბრალო ქვებით, სიგძე აქვს ათი თუ თერთმეტი ადლი, განი შიდი თუ რვა ადლი, კარი ერთი სამხრეთის მხრით და თითო ფანჯარა აღმოსავლეთის, სამხრეთის და დასავლეთის კედლებში და ზოგჯერ პატარა სამრეკლო დასავლეთის კედლის ზემოთ. ამ გვარივე სახის ეკლესიებია წამომდგარი მარჯენივ და მარცხნივ გორებზე ხეობის შესაფლშივე. ორივე ეკლესია წმიდა გიორგისაა, მარჯენივ გომართის წმიდა გიორგი და მარცხნივ ელენთისა. გომართის საყდარს ქვის დაბალი კანკელი აქვს, ხატები ფიცრებისაა ქართულის წარწერებით წმიდანების სახელები-სა. ეკლესიის დღეობა არის აღდგომის მეორეს დღეს და ბევრ ხალხს იზიდავს ხოლმე. ეკლესია ნაშენია რიყის ქვით.

სკრის ხეობა წინეთ ეკუთვნოდათ თავადთ შალიკაშვილებს. შალიკაშვილები ძველი წარჩინებული გვარია სამცხე-საათაბაგოსა. საათაბაგოს გათათრების შემდეგ ერთი შტო შალიკაშვილებისა გადავიდა გურიაში, მეორე კახეთში და მესამე დასახლდა ქართლში და შეიქნა პატრონი სკრის ხეობისა. შალიკაშვილებს სკრის ხეობაში აუშენებიათ თავის სასაფლაოთ პატარა ეკლესია იოანე ნათლის-მცემლისა. ეს ერთად-ერთი ეკლესია არის სკრის ხეობაში აგურით ნაშენი ზე ყავრით დახურული, სხვა ყველა ქვით არის ნაშენი და ქვითავე დახურული. ეკლესიას დასავლეთის კედლის ზემოთ პატარა სამრეკლო აქვს, რომელზედაც შერჩენილია ერთი პატარა ზარი, დასავლეთის კედელი გახეთქილია და ეკლესია მიტოვებულია. კანკელი ახალია ხისა, ახალი მხატვრობით, სიგძე საყდრისა არის 11 ადლი, განი 8 ადლი. სამხრეთის კარი ამოშენებულია და დარჩენი-

ლია დასაველეთის კარი, ფანჯარა სამი აქეს, თითო ყოველ მხარეს, გარდა ჩრდილოეთისა. დასაველეთის კედელში კარის ზემოთ დატანებული ყოფილა, როგორც ეტყობა, ორი მოწითაწონო თლილი ქვა მხედრულის წარწერებით. ორივე ქვა ჩამოვარდნილა, ერთი სრულიად დაკარგულა, ხოლო მეორე ვიპოვნეთ საყდრის მახლობლათ მდებარე. უკანასკნელ ქვაზე, ცოტა არ იყოს, უშნო მხედრულით სწერია:

მ. წ¹⁾ ქ. ჩვენს. ფრიად ცოდ
ვილმნ ყელთა კუთა უნარ
ჩელმნ თვთ დიდმნ სათბგ
სა მყუმნ სქთვლოში ჩმ
სულმნ რჯულის გულის
თვის პატრმნ შლკიშვლმნ
ქემნ როჭიკისმნ დედისა ჩმის
არგვის ერისთვის ასულის
ბტნის დრჯნის შლმნ . . .
[აღვაშენე საყდარი ესე] . . .

პირველი ასოები ამ წარწერისა უნდა ნიშენიდეს: „უფალო წმიდაო ქრისტე.“ დანარჩენი წარწერის აზრი მარტივია, მაგრამ სამწუხაროდ სრული არ არის. ეკლესიაში ბევრი საფლავის ქვებია ზედ წარწერით, მაგრამ ყველანი მეცხრამეტე საუკუნეს ეკუთვნიან. წარწერების მიხედვით აქ მარხიან: სოლოდაშვილის ასული მარიაში, მეუღლე ნიკოლოზ შალიკაშვილისა, რომელიც გარდაცვლილა სექტემბერში 1830 წელს; პარუჩიკი როსტომ შალიკაშვილი, გადაცვლილი 5 აპრილს 1840 წელს; მისი მეუღლე ბარბარე თუმანიშვილის ასული, გადაცვლილი 22 აგვისტოს 1874 წ., 60 წლისა; როსტომის ძენი: მიხეილ, ალექსანდრე და დიმიტრი, და სხვები.

ამ ეკლესიის ზემოთ წყლის მარჯვენა ნაპირზე არის მეორე ეკლესია ჩვეულებრივის სახისა, რომელსაც ეძახიან ქატკ

1) ეს ორი ასო ასომთავრულით სწერია ნამდვილზე.

ცაშვილს ეკლესიას. ეს გვარი ეხლა სკრაში აღარ ცხოვრობს, ზოგი ამოწყვეტილა და ზოგი ჯაფანეთში გადასულა.

სკრის წყლის მარცხენა ნაპირზე, ზემოთ ამ ეკლესიისა, არის საკმაოთ დიდი ეკლესია ღვთის-მშობლისა. ფერდობი, რომელზედაც ეკლესია არის აშენებული, განგებ გასწორებულია და სამი მხრით ქვის კედელი აქვთ ამოყვანილი. საყდარი ფიქალი ქვებისაგან არის ნაშენი. სიგძე აქვს 17 ადლი, და 9 გოჯი, განი 10 ადლი და 5 გოჯი. კარები ჰქონია სამი სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით, უკანასკნელი ამოშენებულია. ფანჯარა ოთხი აქვს. თითო აღმოსავლეთით და დასავლეთით და ორი სამხრეთით. ფანჯრები საკმაოდ დიდრონია და თუმცა ორი მათგანი სამხრეთის კედრით დახურულია შემდეგ დროში მიშენებული ეკვტერიოთ, მაგრამ ეკლესიაში მაინც საკმაო სინათლე არის. კანკელი ქვისაა, სიმაღლით სამი ადლი და $7\frac{1}{2}$ გოჯი და სისქით 13 გოჯი, სიგძე კანკელისა არის 7 ადლი და 8 გოჯი. განსაკუთრებულს თვისებას ამ კანკელისას ის შეადგენს, რომ იქ კი არ იწყება და თავდება, სადაც საკურთხეველი იწყება, არამედ ცოტა ეკლესიისკენ არის გამოწეული. გარდა ამისა კარი მარტო ერთი აქვს სამეფო, შუაში. კანკელი სულ დახატული ყოფილა. ქვემოთ ხუთი წმინდანია დახატული სრული ტანით, ზემოთ თორმეტი წმინდანის სურათია წელს ზემოთ. ნიმებშიაც საკურთხეველისა დარჩენილია მხატვრობა. მხატვრობა საზოგადოთ ეხლა გაფუჭებულია, მაგრამ ეტყობა ლამაზი ყოფილა. უკეთ დაცულია სურათები შუა კარის თაღის ქვეშ კანკელისა, სადაც დახატულია იესო ქრისტე წელს ზემოთ ხუცური წარწერით:

„იჲ ქე ემნუელ,“ ესე იგი „იესო ქრისტე ემმანუელ.“ მარჯვნივ გამოხატულია ლავრენტი, მარჯვნივ წმ. სტეფნე წარწერებით: „წა ლავრენტიოს, წა სტეფანე“. საკურთხეველის თაღში ზემოთ დახატულია ღვთის-მშობელი ძითურთ. კანკელს მიდგმული აქვს მომაღლო ქვა 68×48 სანტიმეტრი, რომელიც სულ დახატული ყოფილა და ზემოთ ჩაღრმავებულია. ჩვენის აზრით ეს უძრავი სასანთლე უნდა ყოფილიყოს ეკლე-

სიის თავი ხატისა, რომელიც კანკელში შეღრმავებულ ადგილას ღუნდა ყოფილიყო დასვენებული ამ სასანთლის პირდაპირ. შიგნით საყდარში ირგვლივ საჯდომები არის. ეკლესია მთელია, სახურავი ქვისა აქვს. დასავლეთის ეკვდერი ეხლა დანგრეულია. ეკლესია მიტოვებულია, მხოლოდ 15 აგვისტოს აქ დღესასწაული იცინან, მარიობა, და მაშინ ბევრი ხალხი მოდის. ეკლესია, ჩვენის აზრით, ძრიელ ძველი უნდა იყოს, მაგრამ როდის ან ვისგან არის აშენებული არა სჩანს.

ხსენებულს ეკლესიას სამხრეთის მხრივ მიშენებული აქვს ლამაზი ეკვდერი თლილის ქვისა, კარგი ნაშენი და ლამაზი ნახელავი. ეს ეკვტერი თითქმის განცალკევებულ ეკლესიას წარმოგვიდგენს და თავის საკურთხეველი აქვს. ეკვტერი ორ ნაწილად იყოფა. დასავლეთის მხარე კარის ბქეთ არის საყდრისთვის და აღმოსავლეთის ნაწილისთვის ეკვდრისა. აღმოსავლეთის ნაწილი სამლოცველოს წარმოგვიდგენს. აღმოსავლეთის თანჯარას ზემოთ მშვენიერი ჯვარია ამოჭრილი და დასავლეთის კარიც ეკვტრისა შემკობილია ჩუქურთმებით. ირგვლივ კარს უვლის შემდეგი მხედრული წარწერა:

„ქ: ჩვენ ფრიად: ცოდვილნი: და ყოვლის: კაცის: უნარჩევსმან: შალიკაშვილმან: ნაზირმნ: ედიშერ: აღვაშენე ეკუდერი: კარის: ბქე: და: სამრეკლო: ესე: ჩემის: მონადეაწისა: ფასით: ჩვენთა: ცოდათა: საოხად: და: ჩვენთა მიცვალებულთა: შესანდაობლად (sic): ვინცა: აღმოიკითხვიდეთ: შნდობას: ბძანებდეთ: ჩვენთა: მიცვალებულთათვის.

ქ. ამას ქვეშ ცოტა რამე გლახის: კაცის: სასაფლო: იყო: და: ისიც იმათის ნებადართულობით მოვიყიდეთ დისე (sic) უმიზნოთ და ყოვლის კაცის უცილებლად გაეასრულთ. ქკსა: ტუგ“.*)

ქორონიკონი წარწერისა უდრის 1708 წელს. სამრეკლო, რომელიც ამ წარწერაში იხსენიება, არ შენახულა.

*) ქორონიკონი მარცხნივ სწვრია მოშორებით.

ამ ეკლესიის ქვემოთ მეორე ეკლესია არის ჩვეულებრივად სახისა, მაგრამ ასეთივე მასალით ნაშენი, როგორც ზემოდ აწერილი ეკლესია არის. აქაც კანკელი ქვისაა, მარტო ერთის კარით.

თითქმის ზემოხსენებული ეკლესიის პირდაპირ მარჯვენა ნაპირზე ხეობისა მდებარეობს ეკლესია ღვთის მშობლისა, თლილის ქვით ნაშენი, სიგძით 14 ადლი და 1 გოჯი, სიგანით 8 ადლი და 13 გოჯი. ფანჯარა სამი აქვს, თითო ყოველ მხრივ, გარდა ჩრდილოეთისა. კარები აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. უკანასკნელი კარი ამოშენებულია, კანკელი ახალია, უბრალოა, ხისა. ხატებიც, რომელნიც დარჩენილან ეკლესიაში, ხისაა ქართულის წარწერით წმიდანების სახელებისა. მხატვრობის კვალი აქა იქ ძლივს ემჩნევა. ეკვტერი დასავლეთის მხრით ეხლა დანგრეულია. კედლებში ამ ეკლესიისა ჩატანებულია ქანდაკებანი წმიდანებისა. ერთი მათგანი აღმოსავლეთის კედელში თავდაღმაა ჩატანებული. ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ეკლესია განუახლებიათ და ქვა უხერხულათ დაუდვიათ. ერთ ქვაზე აღმოსავლეთის კედელში გარდა სხვა ჩუქურთმებისა ვარსკვლავია გამოხატული და ზემოთ-ასომთავრულით აწერია:

ქ სხლი[თა ღთა] ესე ქ'ვა

მე ლმ'მნ ღვს'ი

შემდეგ ვარსკლავის გარშემო:

ქ მ' ფ'ს

თა თა

ჩვენის აზრით ეს წარწერა ასე უნდა იკითხებოდეს:

„სახელითა ღვთისათა ესე ქვაჲ მე ლომმან დაესდევინ ქრისტეს მეუფისათა“.

ამას ქვემოთ კიდევ სხვა ეკლესია არის ჩვეულებრივის სახისა და მისი არე-მარე სავსეა ნასოფლარებით, როგორც საზოგადოთ მთელი ხეობა სკრისა. ამას ზემოთ ხეობაში მარჯვენა ნაპირზე წყლისა არის ძველებური ოთხ-კუთხედი მაღალი კოშკი, სადაც ეხლა ცხოვრობენ რამდენიმე კომლი ოსებისა. ამას ზემოთ

სკრის წყალს უერთდება კბილის ხევი, და აქ არის ნანგრევები უბრალო ეკლესიისა. გაღმა მოჩანს იმერლების სოფელი რაეთა და სოფელში პატარა ეკლესია ჩვეულებრივის ტიპისა. ეკლესია ახლოს ჩვენ არ გეინახავს.

ამას ზემოთ სკრის წყალს ერთვის ღაღვის ხევი და შესართავთან იპოვება დანგრეული ეკლესია ფიქალი ქვებით ნაშენი ჩვეულებრივის ტიპისა. ამას ზემოთ მთაზე იფნაწაში სახლობენ ოსები, რომელნიც დიდი ხანი არ არის რაც აქ შეეხიზნენ. მათ სოფელში უბრალო ეკლესიის ნანგრევებია, ხოლო იფნარას ქვემოთ ღაღვის ხევის პირად არის ძველი ეკლესია, რომელსაც ეხლა უდაბნოთ უწოდებენ. უდაბნო საუკეთესო ეკლესია არის მთელ სკრის ხეობაში. ეს ეკლესია წინედ მონასტერი ყოფილა. თუ მივიღებთ მხედველობაში ბევრ ნანგრევებს, რომელნიც ეკლესიის გარშემო არის, უნდა ვიფიქროთ რომ აქ ბევრი ბერ-მონაზონი ყოფილა თავის დროს. მონასტერს გაღვანი ჰქონია, წყალი გამოყვანილი ყოფილა მიღებით ღაღვის ხევიდან. თვით ეკლესია უგუმბათოა, მაგრამ თლილი ქვისაგან ნაშენი. ქვა, რადგანაც ლბილი ყოფილა, ადგილ-ადგილ ძრიელ გამოფუტურებულია და კედლები დამდნარი, მაგრამ ეკლესია მაინც მთელათ არის დაცული, ვინაიდან კედლები მაგარი აქვს. ამ ეკლესიის ქვა სწორედ ისეთივეა, როგორც ჩრდილოეთის კედელი ურბნისის ეკლესიისა. სიგძე ეკლესიისა არის 16 ადლი და განი, თუმც სამხრეთის ეკვდერსაც მივათელით, 15 ადლი. ამას გარდა ეკლესიას ჩრდილოეთის მხრითაც აქვს ეკვდერი, რომლის განი არის 4 ადლი და 11 გოჯი. ეკვტრებს ეკლესიის სიგძე აქვს, და როგორც მასალიდან ეტყობა ეკლესიასთან ერთ დროს არიან ნაშენნი. სამხრეთის ეკვტერი გაყოფილია ორ ნაწილად. აღმოსავლეთის ნაწილი წარმოადგენს სამლოცველოს. ამ სამლოცველოში აკლდამა ყოფილა, რომელიც ხაზინის მძებნელთ გაუთხრიათ, და ეხლა ნაგავით არის სავსე. დასავლეთის ნაწილი სამხრეთის ეკვტერისა კარის-ბქეს წარმოგვიდგენს ეკლესიისათვის და თვით ეკვტერის აღმოსავლეთის ნაწილისათვის. ჩრდილოეთის ეკვტერიც ორ

ნაწილად არის გაყოფილი. აღმოსავლეთის ნაწილი სამლოცველოა, დასავლეთის ნაწილი ჩვეულებრივი ოთახი, ჩრდილოეთის კედელი სანახევროთ მიწაშია ჩაფლული, ვინაიდან ეკლესია ფერდობზეა აშენებული. აღმოსავლეთის ფანჯარა ეხლა დაფარულია ჩამონგრეული მიწით და ქვებით და ამიტომ ეკვტერში სრულიად ბნელა. ამიტომაც არის რომ ეხლა ოსები ეკვტერს საბნელეთს უწოდებენ. ეკვტერში ძრიელ დიდი სინესტეა. ეკლესიას კარი აქვს სამხრეთის კედელთან და მეორე კარი არის ჩრდილოეთის კედელში ეკვდერში შესავალათ. ფანჯრები ოთხია საკმაოდ დიდრონი. ორი სამხრეთის კედელში ეკვტერის ზემოთ და თითო აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კედლებში. ფანჯრებს სვეტების მსგავსი, გრებილები აქვს. საკურთხეველში ორი ნიშია. იატაკი ქვისაა, მაგრამ ეხლა დაფარულია ნაკელით ცხვრებისა და თხებისა, რომელთაც ოსები უშვებენ ეკლესიაში. კანკელი არ შენახულა, მაგრამ როგორც ნიშნებიდან სჩანს ქვისა ყოფილა. შიგნით მთელ საყდარს საჯდომები უვლის. სახურავი ქვისა აქვს და ზედ ეხლა ბევრი ხეებია ამოსული. ეკლესიის კედლები შიგნით სულ შემკობილი ყოფილა მშვენიერის მხატვრობით, რომელიც ეხლა გაფუჭებულია, მაგრამ სულ გადსული არ არის. წარწერები მხატვრობისა ასომთავრულია ძველი დროისა. დასავლეთის კედელზე მოსჩანს სურათები მამაკაცებისა და დედაკაცებისა ბოვშეებითურთ დიდებულთ ტანისამოსით, მაგრამ წარწერები აღარ განირჩევა და ამიტომ არ ვიცით, ვის ეკუთვნიან. არ ვიცით აგრეთვე, ვისგან ან როდის არის აშენებული უდაბნოს ეკლესია, მაგრამ თუ მივიღებთ მხედველობაში მის დამდნარ კედლების ქვას და ასომთავრულის ხასიათს მხატვრობის წარწერებისა უძველეს დროს უნდა ეკუთვნოდეს. ყოველ შემთხვევაში ეკლესია უნდა იყოს აშენებული არა უგვიანეს მეთორმეტე საუკუნისა.

შენიშვნები ბატონიშვილის ვახუშტის ისტორიას და გეოგრაფიას ხელთნაწერების შესახებ

სრული ისტორია და გეოგრაფია ბატონიშვილის ვახუშტისა მისივე ხელით გადაწერილი და დამთავრებული 20 ოქტომბერს 1745 წელს ინახება ეხლა პეტერბურგის სამეცნიერო აკადემიაში. ხელთნაწერი შეიცავს თათქმის მთელს შრომას ბატონიშვილის ვახუშტისა. შინაარსი ამ ხელთნაწერისა ავტოგრაფისა ჩამოთვლილია აქვს ბროსეს მას მიერ გამოცემულ ვახუშტის გეოგრაფიაში (გვ. 1—XXX) და დ. ბაქრაძეს ვახუშტის საქართველოს ისტორიაში (გვ. XII—XVIII). ხსენებულ ხელთნაწერზეა დამყარებული ბროსეს გამოცემა ვახუშტის გეოგრაფიისა და ჩუბინაშვილის გამოცემა ქართლის ცხოვრების მეორე ტომისა, რამდენადაც მასში შეტანილია ვახუშტის ისტორიის ტექსტი საქართველოს სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ განყოფის შემდეგ. დ. ბაქრაძეს ვახუშტის ისტორიის პირველ ნაწილის გამოცემის დროს პეტერბურგის ხელთნაწერი არა შეიძინა ხელში. საზოგადოდ მალეებულა, რომ, როდესაც ერთი და იმავე ავტორის სხვა-და სხვა ხელთნაწერები უპირატესობა ყოველთვის ავტოგრაფს უნდა მივსცეთ. მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში გამოსადეგია სხვა ხელთნაწერებიც, არა ავტოგრაფები. ჩვენის აზრით ვახუშტის სხვა და სხვა ხელთნაწერებსაც მნიშვნელობა აქვს მასი ისტორიის და გეოგრაფიის ჯეროვანი გამოცემისათვის: ვახუშტის შრომა ისეთი დიდი და რთულია, რომ მისი დაწერა ერთის მიჯდომით წარმოუდგენელია. მას რამოდენიმე წელიწადი უნდა მასალა შეეკრიბა, გაეჩხრიკა, შეეთანხმებინა და შემდეგ შესდგომოდა წერას. სხვა-და-სხვა ნაწილი მისი ისტორიისა და გეოგრაფიისა სხვა-და-სხვა დროს არის ნაწერი და ამიტომ ის ხელთნაწერები, რომელნიც ისეთი სრულნი არ არიან, როგორც პეტერბურგისა, უმეტეს შემთხვევაში გადმოწერილნი უნდა იყვნენ იმ დროის ხელთნაწერებიდან, როდესაც ზოგიერთი ნაწილი ვა-

ხუშტის შრომისა ჯერეთ კიდევ დაწერილი არ ყოფილა. საზოგადოდ უნდა შევნიშნათ, რომ ისეთი სრული ხელთნაწერი, როგორც არის აკადემიის ავტოგრაფი, ჯერ ჩვენში ცნობილი არ არის. სხვა ხელნაწერებიდან სჩანს, რომ წინეთ ავტორს ზოგიერთი ადგილები სხვანაირად ჰქონია მოთხრობილი, რომელიც მერმე გადუკეთებია; ზოგიერთი მასალა ერთ ადგილას შეკრებილი შემდეგ სხვა-დმ-სხვა ადგილას გადუტანია. ზოგიერთი შენიშვნები ხელთნაწერებიდან და სხვა საბუთებიდან ამოღებულნი სრულიად გამოუტოვებია შემდეგ შრომაში. ერთი სიტყვით მას გამოუტდია ის, რაც ჩვეულებრივია ყველა მწერლისათვის, რომელიც თავის შრომას რამოდენიმეჯერ გადაშინჯავს და შეასწორებს თუ შეამოკლებს. ვახუშტი 1724 წელს გაჰყვა რუსეთში თავის მამას ვახტანგ მეექვსეს და შრომა დაამთავრა მოსკოვში 1745 წელს. რუსეთში რასაკვირველია ვერაფერს ვერ დასწერდა, რომ მასალა საქართველოდან არ გაეტანა. ადვილად შესაძლებელია, რომ ზოგიერთი ნაწილი მისი შრომისა უკვე დაწერილი ჰქონდა, როდესაც ის რუსეთში წავიდა. იმ დროს ვახუშტი 28 წლის ქაბუკი იყო. ძრიელ საქეშმარიტოდ მიგვაჩნია ის შენიშვნა, რომელიც გვამცნევს, რომ ქართლის ისტორია პირველად მეფე ვახტანგს ეკეთებინა ქართლმყოფობასა შინა და შემდეგ რუსეთს ბატონიშვილის ვახუშტის თანახმობითაო, და შემდგომად ვახტანგის ასტრახანს გარდაცვალებისა ბატონიშვილს ვახუშტის შეესრულებინაო. სრულ შენიშვნას ამ საგნის შესახებ ჩვენ ქვემოთ მოვიყვანთ 1774 წლის ხელნაწერიდან. დ. ბაქრაძეს ეს შენიშვნა მოყვანილი აქვს დავით რექტორის მიერ გადაწერილ ხელთნაწერიდან, რომელზედაც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

გარდა ამისა ზოგიერთ ხელთნაწერებში მიმატებულია ისტორიული და გეოგრაფიული ცნობები სხვა-და სხვა პირთ მიერ, რომელთაც ნაკლი ვახუშტის გეოგრაფიისა და ისტორიისა შეუესიათ თავიანთ ცნობებით და ეს ცნობები ჩვენთვის გამოსადეგნი არიან. ვინც მიიღებს შრომას და ვახუშტის ყველა ხელთნაწერებს შეუდარებს უკვე დაბეჭდილ ტექსტებს და

განსხვავებას ვაღიარებ, ჩვენის აზრით, კარგ სამსახურს გაუწევს ჩვენი ისტორიის და გეოგრაფიის შესწავლას და დაგვანახვებს პროცესს ვახუშტის შრომისას. ჩვენ აქ აზრათა გვაქვს უჩვენოთ ზოგიერთი ხელთნაწერები ვახუშტის ისტორიისა და გეოგრაფიისა და მოვიყვანოთ ზოგიერთი ცნობები. ეს ცნობები უფრო გარეგანი იქნება, ვიდრე შინაგანი, ვინაიდან შედარება ტექსტებისა, რომელიც დიდ შრომას მოითხოვს, სრულებით არ გვიკისრია.

პირველად მოვიყვანოთ ცნობებს იმ ხელთნაწერის შესახებ, რომელიც დ. ბაქრაძეს ჰქონია ხელში ვახუშტის ისტორიის გამოცემის დროს და რომელიც გადაწერილია დავით რექტორის მიერ. ამ ხელთნაწერს ზ. ჭაჭინაძე დაკარგულათ ხადის (იხ. მისი გამოცემა ქართლის ცხოვრებისა ნაწ. III, გვ. II). ხელთნაწერი დაკარგული არ არის, მაგრამ ის ჯერ არ ეკუთვნის არც ერთს ჩვენს წიგნთ-საცავს, არამედ შეადგენს კუთვნილებას კერძო პირისას, ბ-ნი გაბაშვილისას.

I. ხელთ ნაწერი ვახუშტის ისტორიისა და გეოგრაფიისა დავით რექტორის მიერ გადაწერილი შეიცავს დიდ ტომს in folio, დაწერილია მუქ მტკიცე ქაღალდზე წვრილის ნუსხა მხეობის ხელით. სათაურები ნაწერია გადაბმული ასო-მთავრულებით და კინოვარით. ყდა ქაღალდისა აქვს შავ-ტყავ გადაკრული, საბმულებით. გვერდები აღნიშნულია არაბულის ციფრებით. სულ ხელთნაწერი შეიცავს 826 გვერდს. გარდა ვახუშტის შრომისა, ხელთნაწერში მოქცეულია სხვა სტატიებიც, რომელთაც ჩვენ ქვემოთ მოვიხსენიებთ. ხელთნაწერი გადაწერილია 1813 წელს, მაგრამ ზოგიერთი შენიშვნები აშიებზე 1814 წელს არის დაწერილი სხვა მელნით. სათაურათ აწერია: „ისტორია გეორგიისა ანუ ყოვლისა საქართველოჲსა ქმნილი ვახუშტის მიერ ბაგრატიონისა, ძისა ვახტანგ მეფისა“. რიგი სტატიებისა ჩვენ ხელთნაწერში ასეთია:

1. ტომობა და ჰმთამომავლობა ქართველთა ნოეს ძის იაფეთის თესლისიგან, ვიდრე ქართლოსისა და ძმათა მისთამდე

და განყოფილებანი მათნი და ძეთა მათთა. აწ ზნეთათს ვიწყით ძესლიდან ახლამდე საქართუპლომსათა ¹)... (გვ. 1—21=ბროსეს გამოცემა ვახუშტის გეოგრაფიისა, გვ. 1—52).

ამით იწყება ტექსტი ჩვენი ხელთნაწერისა, რომელიც შეიცავს ზნეთა და ჩვეულებათა აღწერას ქართველთა, ხოლო ავტოგრაფში ვახუშტისა, რომელიც სამეცნიერო აკადემიის აზიურს მუზეუმშია დაცული, ამ ტექსტს მიუძღვის მკირეოდენი წინასიტყვაობა, რომელიც გარდა ავტოგრაფისა, სხვა ხელთნაწერებში არ არის (იხ გეოგრაფია ვახუშტისა ბროსეს გამ. გვ. 1—4).

2. აღწერა სამეფოსა საქართუპლომსა (23—29=ბროსეს გამ. გეოგრაფ. 52—66).

3. ძველი ისტორია საქართუპლომსა 1469 წლამდე (გვ. 29—222=ბაქრაძის გამოცემა?)

თამარ მეფის ისტორიაში მოყვანილია გარდა რუსთველის იამბიკოსა ლექსი ანტონ კათალიკოზისა თამარის შესახებ (წყობილ სიტყვაობიდან) და შემდეგ შესხმა თამარ მეფისა თქმული დაეით რექტორის მიერ. შეიცავს სულ 30 ტაეპს.

4. უწყებულება მკითხველთათს (225—235=ქარ. ცხ. ტ. II, გვ. 10).

5. აღწერა აწინდელისა ქართლისა საზღურით, მთით, მდინარეებით და ადგილებით და მას შინა შენებულებათა (გვ. 239—293=ბროსეს გამ. გეოგრაფ. ვახუშტისა გვ. 134—278).

6. შემდგომად განყოფისა სამეფოსა სამ სამეფოდ და ხუთ სამთაფროდ: ცხოვრება ღ ქანულება მეფეთა ქართლისათა (297—400=ქარ. ცხ. ტ. II, გვ. 11—94)

აქ შედარებით ჩუბინოვის გამოცემასთან (ქართ. ცხ. მეორე ტომი) მინატებულია ჩვენს ხელთნაწერში:

ამასვე ქორონიკოსა (1744 წ.), აგვისტოს 11-ს, მოკლედა კათოლიკოსი ნიკოლოზს ხერხეულიძე მახვლითა უღმრთოსა თაზიშვილის ტარიელისაგან და დასტუს კათალიკოსად ანტონი, ძე მეფის იესესი, რომელი იყო პირველ ქუთათელ მიტროპოლიტად, და ბიძამან თვსმან მეფემან ამან თეიმურაზ და ძემან ამის მეფის თეიმურაზისამან, მეფემან კახეთისამან ერეკლემ, ორთავე მისცეს კათალიკოსობა და ნება ჰსცა შაჰნადირმან-ცა. ხოლო წელსა ქეს 1745, ქართულსა 433, იცხო მეფედ ცხებულობით თეიმურაზმან ოკტომბერს I მცხეთას, რომელსაცა ჰსცხო და აკურთხა გვრგვინებით დისწულმან თვსმან კათალიკოს-არხიეპისკოპოსმან მეფის ძემ ანტონი დავითიან ბაგრატიონმან თან-კმაყოფითა ქართლისა და კახეთისა ეპისკოპოს წარჩინებულთათა.“

ამას შემდეგ მოყვანილია ის შენიშვნა, რომელიც გვამცნებს, რომ ისტორია ქართლისა ვახტანგს ეკეთებინა და ვახუშტის დაესრულებინაო.

7. აღწერა ტერეთისა, კახეთისა და კუხეთისა, კჭალად თუშეთისა და დიდოეთისა (402—423=ბროსეს გამ. გეოგრაფ. 282—333). ბროსეს გამოცემაში ამ სტატიის ფრაზა თავდება ასე: „ხოლო წელსა ქრისტესსა 917, ქართულსა 137, მოიხსენების სახელი აღიარნასე პატრიკისა და ძისა მისისა, დინარ დედოფლის ქმრისა, და ძისა მათისა იშხანიკისა, რომელნიცა აღესწერეთ რიგოვანად თვის რიგსა ზედა.“ ჩვენს ხელთ-ნაწერში უკანასკნელი ფრაზა ამ აღგილისა ასე იკითხება: რომელნიცა აღესწერეთ რიგოვანად თვს თვსთა რიგთა ზედა, უკეთუ ენებოეს ღმერთსა. პირველი ფრაზიდან გამოდის, რომ ისტორია კახეთისა წინეთ დაუწერია ვახუშტის და გეოგრაფია შემდეგ, ხოლო ჩვენი ხელთნაწერის მიხედვით უმაღ დაწერილია გეოგრაფია და შემდეგ ისტორია.

8. ისტორია კახეთისა ძველის დროიდან 1744 წლამდე (გვ. 426—487=ქართ. ცხ. ტ. II, გვ. 96—145). ისტორია

- შეიცავს თავებს: მთავართათვის კახეთისათა (გვ. 426—430), აღმოჩენა და დაპყრობა აწინდელთა მეპატრონეთა კახეთისათა (431—433), ცხოვრება მეფეთათვის კახეთისათა (436—487).
9. აღწერა აწინდელისა ოვსეთისა ანუ კავკასიათა შინათა (გვ. 490—504=ბროსეს გამ. გეოგრაფ. ვახ. გვ. 424—460).
  10. აღწერა საჩინოთა ადგილთა სამცხე-საათაბაგოსთა (გვ. 507—531=გეოგრაფ. აღწ. ბროს. გვ. 70—130)
  11. ცხოვრება (ანუ ისტორია) სამცხე-კლარჯეთისა (გვ. 533—569=ქართ. ცხ. ტ. II, გვ. 146—176).
  12. აღწერა ეგრისის ქუცყანისა, რომელ არს აფხაზეთ-იმერეთისა (გვ. 571—604=ბროს. გვ. 336—420).
  13. ცხოვრება ეგრისა ანუ აფხაზეთ-იმერეთისა (გვ. 607—673=ქართ. ცხ. 177—236).
  14. ქორონიკონები 1201 წლიდან 1753 წლამდე (გვ. 677—700=ქართ. ცხ. II, გვ. 237—258).
  15. სინხრონიული ტაბლიცები სხვა და სხვა სახელმწიფოს მეფეთა და მათ შორის ქართველებისა (708—741).
  16. აღწერა სოფლის სახელთა (747—765).
  17. სია ფშავ-ხევსურთ სოფელთა, რომელნიც ვახუშტის გეოგრაფიაში მოხსენებულნი არ არიან და დავით რეკტორს შეუდგენია (767—768). მოგვყავს აქ ეს სია:

ძეთილშობილი ალექსის ძე რეკტორი დავით მისს უგანათლებულესობას, საქართველოს მეფის გიორგის ძეს, ბატონისშვილს დაჯითს ფშავსა და კევსურეთს ვახლდი წელსა (1800), ქკს უოლ¹), ამას რიცხუსაშინა, დიდ-შეუვალი ღ საჭირო გზა ყოფი-

1) დედანში ფრჩხილებში რიცხვი არ უწერია, ქორონიკონი სწერია არშიაზე და უდრის 1800 წელს.

ლა კაცთათვის საეღად. მომეგონდა იგი სიტყვა, რომელი ჰსწერს კენტოს კურციოს ალექსანდრე დიდის ისტორიასა შინა ალექსანდრე მაკედონელისათვის, ვითარმედ „შევიდოდით ჩრდილოთ კერძო კლდეთა ფრიად იწროთა და მიუვალთა კაცთაგან და დავიფარვოდით ნაპრალთა და დანახეთქთა კლდისათა და მოგვეგებოდიან კაცი ფრიად ველურ-ქმნილნი“. მუნ ყოფასა ჩემსა, რაოდენიცა ფშავსა ანუ სრულიად კვესურეთსა შინა სოფელნი თვალითა ჩემითა ვიხილე, მათ სოფელთა სახელნი თვითოეულად ამის უკუტ ქართლის ისტორიისა ბოლოს აღვჰსწერე: რადგან ამ ქართლის ცხოვრების აღწერასა შინა ქართლსა და კახეთში რაც სოფელია, შენი თუ უშენი, ყოველივე ეწერა, და ფშავ-კვესურისა კი არ ეწერა, მე დავჰსწერე, ვინც ნახოთ მეც მომიგონეთ. საქართველოს თავადთა და აზნაურთა და ერთათვის მართებულთა, რომ იცოდენ. ფშავსა და ან კვესურეთს რამდენი სოფელია და ან სახელი რა ეწოდება, სრულიად ეს არის.

ფშავის ხევის სოფელნი ესენი აჩაან:

უკან-ფშავი.	ა	მუქუ.	ც	აგრეთვე ფშავსა ღ ხევ-
ახალი.	ბ	გოგოლაურთი.	თ	სურს შუა არის სოფე-
წითელაურთა.	გ	ცაბაურთა	ი	ლი. ფშავნი ღ ხევსურნი
ხოშარა.	ე	უმილაურთა.	ია	ორნივე ცილობენ, არა
წიჩო.	ვ	შუაფხო.	იბ	ჩვენია, არა ჩვენიაო. სა-
მათურა.	ზ ¹⁾			ხელად ეწოდების: აკუ-
				შა.

ხევსურეთის სოფელნი ესენი აჩაან:

1. უკანხადუ.	5. ბაცალიგო.	9. როშკა.
2. წინხადე.	6. ატაბე.	10. ქმოსტი.
3. ზაისტეჩო.	7. ბლო.	11. გუდანი.
4. ხიტალე.	8. ხორნაულთა.	12. კორმეშიონი.

1) ამ რიცხვებს ჩვენ ისე ვტოვებთ, როგორც დედანშია. როგორც ხედავს მკითხველი, ავტორს რიცხვი „ღ“ გამოუშვია.

13. ხახმატი.	21. მოწმობა.	26. არლოტი.
14. ლული	სადედაფელა	27. მიცუ.
15. ლიქოკი.	საფელა:	არხეოლო-
16. ოხერხევი.		საფელა:
17. უკანახო.	22. კისტანი.	28. ამლა.
18. წინახო.	23. გურო.	29. ახიელი.
19. გველეთი.	24. შატილი.	30. კიძლა.
20. დათვისი.	25. ხახაბო.	

18. კათალიკოსის სამწყსო ზემო ქართლს, ანუ სამცხე-საათაბაგოს (769—772). ეს წერილი სხვა ხელთ-ნაწერებიდან მოყვანილია ბ. ბაქრაძის მიერ მის გურია-აჭარაში არხეოლოგიურს მოგზაურობაში, (გვ. 79—82), მაგრამ დავით რექტორის მიერ გადმოწერილი ტექსტი ვარიანტს წარმოადგენს და უფრო აღრეა გადმოწერილი ნამდვილიდან, ვიდრე დაბეჭდილი. ამას გარდა თვით დავით რექტორის მოწმობა, რომ იგი გადმოწერილია „ღიად ძველის წერილიდან“, ჩვენთვის უნდა ვნებლო არ არის. ამ წერილს ჩვენ აქ მოვიყვანთ:

მასის უწმიდესობის ეწისა ზემო ქართლს, (რომელ არსა სამცხესათაბაგო), სამწყსოდ თავადნა და საფელა:

კაცკასამე მისის მამულითა: პარხალი*) მისიი შესავალითა და აზნაურშვილებითა, საყმოდ და სამწყსოდ.

სამძეგარი¹⁾ მისითა სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

გაგაბაშვილსა ჰყავს ბუნბულისძენი მათითითა სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა²⁾.

*) დედანში „პარხანი“ სწერია.

1) ჩვენს დედანში სწერია „სამძიმარი“.

2) ეს პარაგრაფი ზოგიერთ ვარიანტში არ არის.

ანსელოგიურა და სესესელთა¹⁾ აქეს ლოგიოზისძენი²⁾ სასაფლაოთა და მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

ლასუნდისძეთა აქეს კერკემელისძე სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

თაქთაინდისძეს აქეს ჩორჩანელი სასაფლაოთა და მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

ერისთავთა ერისთავთა ხუანდისძეს აქეს ლობიერნი³⁾ სასაფლაოთა და მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

დასასძემეთა აქესთ აბუსერის ძენი⁴⁾ სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

ბეცვას ძენი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

ლადასშვილთა აქეს ოთარაი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

შაღიკასშვილთა აქეს სერთვისარნი⁵⁾ სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

ქამქამისძის ეულზედ არიან: ამატკაცანთა აქეს თმოგველნი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

შაღიკასშვილთა ელისბაალს და იოთამს აქეს ბულადადარასშვილნი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

ჭრჩეულანთა და ფანდინთა⁶⁾ აქეს ასპანისძენი⁷⁾ სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

სფიანდინსა აქეს კალმახელი სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

უზნასძეთა აქეს დუკასძენი სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

1) ბაქრაძის გამოცემაში: სლესართა.

2) ბაქრაძე: ლონგისძენი.

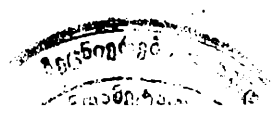
3) ბაქრაძე: ერისთავთა ერისთავთა ხურსისძესა აქეს ლობერნი.

4) დედანშუ სწერია: აბუხერისძენი.

5) ბაქრაძე: ხერთვისარნი.

6) ბაქრაძე: ფროდინთა.

7) ბაქრაძე: ასპინძისძენი.

ჭანასკეტელნი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა¹⁾.

სახასაღარნი²⁾ სამითა სასაფლაოთი, მონასტრებითა და კარის ეკლესიითა.

სახუღარნი სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

ანძველნი³⁾ სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

კახასქენი სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

თუნახელნი სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

მონასტერი ოშვი⁴⁾ მისითა შესავალითა.

დიდი და პატროსანი ჯანთის მონასტერი მისითა შესავალითა და ეკლესიის შვილებითა უნაკლულოდ.

ე. თაყაიშვილი

(შემდეგი იქნება)

1) ეს პარაგრაფი ჩვენს დედანში გამოშვებულია. ბაქრადისაში არა.

2) ბაქრადე: სასაღარნი.

3) ბაქრადე: ანძველნი.

4) ბაქრადე „მონასტერი ოშვი.“ უნდა ყოფილიყო ჩვენის აზრით: მონასტერი ოშვი ანუ იოანე.